

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра слов'янської філології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістр

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.033 Слов'янські мови і літератури
(переклад включно), перша – польська

на тему: Власні імена осіб у складі фразеологічних одиниць (на основі фразем польської та української мов)

Шифр КРФПРм.021055.01.02.00

студентки II курсу групи ФПРм-21-1 _____ Галини БАЙДАЦЬКОЇ
Підпис, дата

Керівник _____ Людмила ТЕРЕЩЕНКО
Підпис, дата

До захисту допускаю:

Завкафедри слов'янської філології _____ Неля ПОДЛЕВСЬКА
Підпис, дата

Хмельницький 2022

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Освітній рівень	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська
Освітня програма	освітньо-професійна

„ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри слов'янської філології

_____ (Неля ПОДЛЕВСЬКА)

19 жовтня 2022 року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу

БАЙДАЦЬКОЇ ГАЛИНИ ЙОСИПВНИ

1. Тема роботи «Власні імена осіб у складі фразеологічних одиниць (на основі фразем польської та української мов)» затверджена на засіданні кафедри слов'янської філології 11 червня 2021 року, протокол № 11.

2. Термін подачі здобувачем вищої освіти завершеної роботи – грудень 2022 року.

3. Вихідні дані роботи: На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки фразеологія викликає все більше зацікавлення у дослідників. Серед проблем, які розглядаються, є визначення мотивованості фразеологізмів, їх системні відношення, а також вживання власних імен осіб у фразеологічних одиницях. Особлива роль в ідентифікації народу та його національно-культурної самосвідомості відводиться фразеологізмам, які виникають на основі образного уявлення про дійсність і відображають соціальний, історичний, побутовий та духовний досвід кожного народу. Потреба дослідити специфіку функціонування та семантичне навантаження власних імен осіб (антропонімів) у складі фразеологічних одиниць на матеріалі двох мов – польської та української і зумовлює **актуальність** теми кваліфікаційної роботи. Це дозволить проаналізувати спільні та відмінні моделі при перекладі ономастичних фразеологізмів з польської мови на українську.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань): У роботі розглянуто структурні та семантичні особливості фразеологічних одиниць із компонентом «власні імена людей» української мови порівняно з польською. Установлено функції ономастичного складника, що входить до складу фразеологізмів у двох зіставлюваних мовах. Визначено джерела фразеологічних одиниць з компонентом «власне ім'я» людини польської та української мов. Особливу увагу приділено наявності / відсутності мовного еквівалента в зіставлюваних мовах. З'ясовано, яких негативних, позитивних та нейтральних конотацій можуть набувати фразеологічні одиниці із компонентом «власні імена» у чоловічих та жіночих іменах. Зроблено спроби знайти спільні моделі фразеологічних одиниць та проблеми перекладу власних назв у польській та українській мовах.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються			
Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
1, 3	Станіславова Л.Л.		

7. Дата видачі завдання – 19 жовтня 2021 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН			
№ з/п	Найменування етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Обрання теми дипломної роботи	Вересень 2021 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень-листопад 2021 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Жовтень-грудень 2021 року	
4.	Написання першого розділу дипломної роботи	Січень–березень 2022 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації в збірнику наукових праць та участі в конференціях	Грудень-2021 року - листопад 2022 року	
6.	Написання другого розділу дипломної роботи	Квітень – червень 2022 року	
7.	Написання третього розділу дипломної роботи	Серпень – жовтень 2022 року	
9.	Написання «чорнового варіанту» дипломної роботи	До листопада 2021 року	
10.	Попередній захист дипломної роботи	22 листопада 2021 року	
11.	Остаточне завершення дипломної роботи	Грудень 2021 року	
12	Подача дипломної роботи на кафедру і її захист	Грудень 2021 року	

Магістрант _____

Галина БАЙДАЦЬКА

Керівник роботи _____

Людмила ТЕРЕЩЕНКО

Анотація

Тема роботи: **«Власні імена осіб у складі фразеологічних одиниць (на основі фразем польської та української мов)»**

Автор – Байдацька Г.Й.

Науковий керівник – Терещенко Л.В.

Обсяг кваліфікаційної роботи – 86 сторінок (основного тексту – 73 сторінки).

Робота містить 105 джерел посилання (зокрема 10 – польською мовою).

Ключові слова: *фразеологічні одиниці із компонентом «власні імена»; фраземи; зіставний аналіз; ономастика; антропоніміка; фразеоантропонім; конотація; десемантизація; переклад; мовні еквіваленти.*

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню власних назв осіб у фразеологічних одиницях у працях різноманітних науковців. ФО становлять яскравий колоритний шар української та польської фразеологічної системи, а компонент «власне ім'я» є виразником національного забарвлення. Тривалий час ігнорувався матеріал власних назв під час опису мовних картин світу та семантичних полів, тому виникла необхідність вивчення онімів як елементів усталених словесних комплексів та вирішення проблеми перекладу власних назв осіб, що й зумовило **актуальність** цієї роботи.

Меті підпорядковується розв'язання завдань: проаналізувати теоретичні напрацювання в лінгвістиці щодо поняття фразеологічної одиниці; опрацювати фразеологічні словники двох мов і виокремити одиниці з компонентом «власне ім'я»; простежити спільні й відмінні імена осіб у фразеології двох мов; з'ясувати роль власних імен осіб у семантичному наповненні фразеологічних одиниць; виявити основні труднощі перекладу фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом з польської мови на українську та навпаки; систематизувати інформацію щодо функцій власних імен та їх місця у формуванні мовної картини світу; зіставити імена осіб в польській та українській мовах з метою виявлення універсального й унікального в семантиці цих одиниць.

Об'єктом дослідження є власні імена осіб польської та української мов. **Предмет** – фразеологічні одиниці з антропонімічними компонентами у польській та українській мовах. Матеріалом дослідження є близько 400 фразеологічних одиниць із антропонімічним компонентом, виокремлених методом суцільної вибірки з фразеологічних словників польської та української мов: «Słownik frazeologiczny języka polskiego» pod red. S. Skorupki; «Mały słownik frazeologiczny języka polskiego» pod red. S. Bąby, J. Libereka»; «Dzieje przysłówia polskiego w toku pięciu wieków. Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowionych polskich: pod red. J. Krzyżanowski, S. Świrko»; «Українські приказки, прислів'я і таке інше» / упоряд. М. Номис; «Короткий українсько-польський словник усталених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки» під ред. Т. Космеди, О. Гоменюк, Т. Осіпової; «Фразеологічний словник української мови»: у 2-х кн. / уклад.: В. Білоноженко; Удовиченко Г. «Фразеологічний словник української мови» під ред. Г. Удовиченка; «Фразеологічний словник української мови: близько 2500 виразів» під ред. В. Ужченка, Д. Ужченка.

Перспективу дослідження вбачаємо в подальшому вивченні фразеологізмів з компонентом «власне ім'я» як одиниць міжмовної комунікації.

Автор

підпис автора і дата подання роботи до захисту

ЗМІСТ

Вступ.....	6
1.Теоретичні засади вивчення фразеології та ономастики польської та української мов.....	11
1.1.Підходи до вивчення і класифікації фразеологічних одиниць	11
1.2.Оніми як компоненти фразеологічних одиниць.....	20
1.3.Функції ономастичного складника, що входять до складу фразеологізмів.....	25
2.Антронімікон фразем польської та української мов.....	29
2.1.Джерела фразеологічних одиниць з компонентом «власне ім'я» людини польської та української мов	29
2.2. Семантика фразеологізмів з компонентом «жіноче ім'я» в українській та польській мовах	36
2.3. Семантика фразеологізмів із компонентом «чоловіче ім'я» в українській та польській мовах.....	43
3.Фразеологізми з компонентом «власне ім'я» як одиниці міжмовної комунікації.....	52
3.1. Спільні моделі фразеологічних одиниць у польській та українській мовах.....	52
3.2. Проблеми перекладу фразеологізмів з власними назвами осіб	61
Висновки.....	72
Перелік джерел посилання.....	76

ВСТУП

Досвід кожного народу зберігається та відтворюється у живій мові у вигляді усталених словесних формул, ідіом, зворотів, образів фольклору, символів тощо. Мова зберігає і передає з покоління в покоління різноманітні прислів'я, приказки, сталі порівняння та фразеологізми для програмування і пояснення різноманітних життєвих ситуацій. У системі мови фразеологізмам належить особливе місце. На відміну від інших мовних одиниць, фразеологізми постають перед нами як стійкі сполуки, відтворювані і, отже, готові одиниці мови, що існують у вигляді цілісних за своїм значенням і стійких за своїм складом і структурою утворень, здатних актуалізувати національно-культурну семантику. Уже давно привертають увагу дослідників такі фразеологізми, до складу яких входять власні імена. Ці одиниці становлять яскравий колоритний шар української та польської фразеологічної системи, а компонент «власне ім'я» є виразником національного забарвлення.

Виникнення онімів, їх значення, зв'язок із навколишнім світом та зміни, які відбувалися протягом певного періоду часу, вивчають представники різних галузей науки: мовознавці, історики, етнографи, географи, літературознавці, фольклористи. Але, першочергово, вони стали об'єктом пильної уваги мовознавців. Необхідність вивчення онімів як елементів усталених словесних комплексів виникла на певному етапі розвитку лінгвістичних знань як цілком закономірна потреба, оскільки тривалий час ігнорувався матеріал власних назв під час опису мовних картин світу та семантичних полів.

Будову, системну організацію, функціонування, розвиток і походження власних назв вивчає розділ мовознавства ономастика. Ономастика об'єднує вужчі галузі відповідно до тих категорій об'єктів, які носять власні назви: топоніміку, антропоніміку, зооніміку, астроніміку та ін.. Нас, перш за все, буде цікавити антропоніміка, яка у свою чергу підлягає внутрішньому поділові. Завданням антропоніміки є вивчення власних особових назв, основні функціональні типи яких представлені у сучасній українській та польській

мовах іменами, найменуваннями імен по батькові – так званими паронімічними назвами і прізвищами [76, с.305]. Тому, в нашій роботі будемо звертатися лише до власних імен осіб.

Особові імена людей дуже часто потрапляють до складу фразеологічної одиниці, яку науковці розуміють як «відносно постійне, відтворюване експресивне поєднання лексем, що мають (як правило) цілісне значення» [13, с. 18]. Натомість О. Суперанська підкреслює, що «власні імена не пов'язані безпосередньо з поняттям і не мають на рівні мови чіткої і однозначної конотації» [74, с. 324].

Дослідженням онімів у складі фразеологічних одиниць української мови займалися Ю. Карпенко[32], В. Мокієнко[54], Л. Скрипник[72], В. Ужченко[84] та ін.. Серед праць, які з'явилися нещодавно, особливого зацікавлення вимагають кандидатські дисертації Н. Пасік «Власні назви в українській фразеології та пареміології»[63] і О. Мороз «Фразеологічні одиниці з компонентом «власне ім'я» в сучасній українській мові: структурно-семантичний аспект»[57]. Варто також відзначити праці таких польських дослідників у галузі вивчення фразеологізації власних імен, як: С. Бомба [93], Д. Буттлер [95], Е. Козашевська [100], А. Левицький [102], А. Пайдзінська [103], С. Скорупка [105] та ін. Їхні теоретичні та практичні розробки мали великий вплив на розвиток не лише польської, а й слов'янської фразеологічної науки. Останнім часом увагу науковців зосереджено на зіставному вивченні ономастичної фразеології у близькоспоріднених мовах: української та польської (А. Кравчук [42]), питанні щодо семантичного навантаження компонента-оніма (Е. Rzetelska-Feleszko [104], П. Чучка [90],) та його ролі в мотивації фразеологічного значення (С. Єрмоленко[27], В. Мокієнко[54], Н. Пасік[63]).

Незважаючи на ряд досліджень, природу ономастичних фразеологізмів розуміють неоднозначно. Одні вчені вважають компоненти фразеологічних одиниць словами, інші повністю відмовляють їм у семантичності. В такому

разі логічно ширше дослідити подібності та відмінності між власними назвами у складі фразеологічних одиниць української та польської мов.

Як бачимо, вивчення онімів на позначення власних імен осіб у складі фразеологічних одиниць набуває особливої ваги. Зокрема, інтерес викликають підходи до аналізу їхніх семантичних та структурних характеристик, граматичні особливості, проблеми українсько-польського та польсько-українського перекладу фразем з ономастичним компонентом. Ці та низка інших аспектів і зумовили **актуальність** теми кваліфікаційної роботи.

Мета кваліфікаційної роботи – дослідити специфіку функціонування та семантичне навантаження власних імен осіб (антропонімів) у складі фразеологічних одиниць на матеріалі двох мов – польської та української.

Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких конкретних **завдань**:

- проаналізувати теоретичні напрацювання в лінгвістиці щодо поняття фразеологічної одиниці;
- опрацювати фразеологічні словники двох мов і виокремити одиниці з компонентом «власне ім'я»;
- з'ясувати структуру фразем з компонентом-антропонімом у польській та українській мовах;
- простежити спільні й відмінні імена осіб у фразеології двох мов;
- з'ясувати роль власних імен осіб у семантичному наповненні і фразеологічних одиниць;
- виявити основні труднощі перекладу фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом з польської мови на українську та навпаки;
- систематизувати інформацію щодо функцій власних імен та їх місця у формуванні мовної картини світу;
- зіставити імена осіб в польській та українській мовах з метою виявлення універсального й унікального в семантиці цих одиниць.

Основними методами дослідження є зіставний метод на основі якого проведено розрізнення фразеологічних одиниць польської та української мов; метод класифікації та опису, бо саме шляхом цілісного опису українських та польських власних імен можна виявити їхню структуру та функції, лінгвокультурологічний та дискурсивний методи, які дозволяють шляхом аналізу фразеологізмів проникнути в систему смислів, що лежать в основі семантики слів і відображають культурну специфіку менталітету українського та польського народів.

Об'єктом дослідження є власні імена осіб польської та української мов у складі фразеологічних одиниць. **Предметом** дослідження – фразеологічні одиниці з антропонімним компонентом у польській та українській мовах.

Наукова новизна роботи полягає в поглибленні й розширенні меж сучасних досліджень вітчизняних і польських науковців, спрямованих на вивчення фразеологічних одиниць з ономастичними компонентами; зроблено спроби схарактеризувати семантику й функції власних імен у фраземах польської й української мов, дослідити функціонування антропонімів у фразеологізмах української та польської мов, з'ясувати структурні особливості ФО, а також їхній вплив на мовну картину обох народів.

Теоретична цінність результатів дослідження полягає в тому, що вони розширюють уявлення про вживання власних імен осіб у складі фразеологізмів у спільних моделях вищезазначених мов, характеризують особливості менталітету, поглиблюють уявлення про лінгвокультурологію двох народів. Водночас підтверджуємо думку науковців, що при вивченні фразеологічних одиниць потрібно розглядати не окремі слова, а семантичні групи онімів і визначати їхнє місце у відповідній лексико-семантичній групі та в культурно-мовному просторі.

Практичне значення роботи. Результати нашого дослідження можна використати у закладах вищої освіти при викладанні дисциплін «Сучасна польська мова», «Сучасна українська мова», «Практичний курс польської

мови», «Польська література», «Польська література в системі мистецтв», спецкурсів чи факультативів з ономастики, лексикології та фразеології, а також у закладах середньої освіти при вивченні польської мови, літератури рідного краю, під час проведення виховних заходів у закладах освіти тощо.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення кваліфікаційної роботи заслуховувалися на:

- Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики» (Умань, 2022 р.),

- Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Полоністика на Поділлі» (Хмельницький, 2022 р.),

- Засіданні наукового гуртка «Полоністичні студії» (кафедра слов'янської філології)

- та викладено у двох статтях «Семантика фразеологізмів з компонентом «жіноче ім'я» в українській та польській мовах», надрукованій у збірнику наукових праць «Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика» (Хмельницький, 2022 р), «Семантика фразеологізмів з компонентом «чоловіче ім'я» в українській та польській мовах», яка готується до друку.

1.ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ ТА ОНОМАСТИКИ ПОЛЬСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

1.1. Підходи до вивчення і класифікації фразеологічних одиниць

За останні роки жодна галузь лінгвістичної науки не привертала до себе такої уваги українських та польських мовознавців, як фразеологія, основні поняття, обсяг проблематики та об'єкт вивчення якої ще остаточно не вивчені. Це пояснюється передусім великою семантичною, структурною і функціональною різноманітністю тих одиниць, що сприймаються як стійкі сполуки слів. Така специфіка об'єкта дослідження викликає труднощі у визначенні як місця фразеологічного рівня в ієрархії мовної структури, так і місця фразеології серед інших лінгвістичних дисциплін.

Розвиток фразеології в Польщі умовно можна поділити на такі етапи:

- 1) 30 – 50-ті роки ХХ ст.;
- 2) 50 – 70-ті роки ХХ ст.;
- 3) кінець 70-х років і до сьогодні.

Основоположником польської фразеології вважається С.Скорупка – єдиний польський дослідник, який протягом тривалого часу займався вивченням фразеологізмів та написав багато наукових праць та словників, присвячених вивченню цієї науки. В українській лінгвістиці, фразеологія теж — відносно нова дисципліна. Свій внесок у розвиток теорії фразеології зробили такі українські вчені та дослідники, як: Л. Авксентьєв[2], М. Алефіренко[4], М. Демський[23], С. Денисенко[24], В. Кононенко[36], О. Селіванова[69], Л. Скрипник[72], Г. Удовиченко[81], В. Ужченко[84] та ін.

Стосовно проблеми фразеології як системи в науковій літературі можна окреслити кілька поглядів. Так, Л. Авксентьєв[2], Ф. Медведєв[52] та інші подають фразеологічну систему як просту сукупність фразеологізмів. Деяко іншого погляду дотримується І. Чернишова[89]. Вона визначає фразеологічну систему як фразеологічний фонд і стверджує, що «центральною проблемою

фразеології є виокремлення тих ознак фразеологізмів, які притаманні лише фразеологічним одиницям і не властиві лексичним».

Значне місце у системних дослідженнях із фразеології належить працям, в яких фразеологічна система розглядається як мовний рівень. Головними аспектами вивчення української та польської фразеології на сучасному етапі є когнітивний та лінгвокультурологічний, які передбачають простеження знакових понять культури народу, його традицій, звичаїв, обрядів, вірувань, забобонів, міфів, відбитих у фразеологізмах, опис закономірностей знакової інтерпретації у фразеосистемі культурних кодів українського та польського етносів, вияв ціннісних орієнтацій етносу, встановлення механізмів збереження і передачі знань фразеосистемою української та польської мов, характеристику постійно відтворюваних зв'язків фразеологічних одиниць зі структурою етносвідомості, смислотворчими механізмами.

Розглянемо визначення поняття «фразеологізм». На думку М. Білодіда, «фразеологічними одиницями слід називати стійкі словосполучення, що сприймаються як одне ціле, як єдиний вислів або мовний зворот, неподільний на окремі частини без втрати його значення» [75, с. 335]. Ф. Медведєв дає таке визначення: «Фразеологізми – це стійкі відтворювальні сполуки слів, що мають своєрідні, специфічні структурні властивості, якими вони відрізняються від звичайних вільних синтаксичних конструкцій, а також від окремих слів, що їх визначає лексикологія» [52, с. 6]. Для дослідника ключовими ознаками фразеологізму є його структурні особливості, а не семантика чи відтворюваність у готовому вигляді. В. Скрипник використовує термін фразеологічна одиниця, яка, на її думку, позначає «лексико-граматичну єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, яка, маючи цілісне значення, відтворюється у мові за традицією, автоматично. Фразеологічна одиниця виступає як явище соціально зумовлене, апробоване спільною свідомістю носіїв мови» [72, с. 11]. На думку лінгвістки, ключовими для

трактування фразеологізмів є нарізна оформленість, граматична організація, цілісність значення та традиційність відтворення. На думку Г. Удовиченка «Фразеологізми – це семантично зв’язані і структурно замкнені мінімальні синтаксичні одиниці з номінативною функцією в комунікативній системі мови, семантична структура яких не мотивується лексичним значенням їх постійних компонентів» [81, с. 3]. Дослідник наголошує на номінативності фразеологізмів та відсутності мотивації цих словосполучень. В. Ужченко в передмові до «Фразеологічного словника української мови» дав таке визначення: «Під фразеологізмом розуміють семантично цілісні, відносно стійкі (з допуском варіативності), відтворювані й експресивні одиниці мови, організовані за моделлю словосполучення (сполучення слів) або речення» [84, с. 3]. А. Мойсієнко зазначає, що «фразеологічні одиниці (фразеологізми) — це звичайно словосполучення, розкладні щодо змісту, але усталені в мові як матеріал широковживаної цитації (прислів’я, приказки, вдалі вислови письменників, що стали “крилатими”, тощо: *кому що, а куриці просо* [53, с. 3].

Отже, враховуючи різноманітні погляди науковців та дослідників робимо висновок, що **фразеологізмом** називається семантично пов’язане сполучення слів, яке, на відміну від подібних до нього за формою синтаксичних структур (словосполучень або речень), не створюється у процесі мовлення відповідно до загальних граматичних і значеннєвих закономірностей поєднання слів, а відтворюється у вигляді фіксованої конструкції з властивим їй лексичним складом і значенням. Фразеологічні одиниці також є репрезентантами культури етносу, експресивними й образними одиницями та виражають позитивну або негативну оцінку предмета мовлення.

Науковці, спираючись на ті чи інші ознаки фразеологічних одиниць, дотримуючись певних принципів (семантичного, функціонального, граматичного, генетичного тощо), запропонували ряд класифікаційних схем, що використовуються у теоретичній і методичній літературі. Загального

визначення в науковій літературі набула семантична класифікація В. Виноградова, в основу якої покладено принцип нерозкладності семантики фразеологічних одиниць. Являючи собою єдине значеннєве ціле, фразеологічні одиниці не є однаковими з погляду єдності компонентів і співвіднесеності семантики усього вислову з семантикою його окремих складників-компонентів. На цій підставі він виділяє три типи одиниць – фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення [76, с. 335].

Фразеологічні зрощення – семантично неподільні фразеологічні одиниці, у яких цілісне значення невмотивоване, тобто не впливає із значень їх компонентів (*бити баглаї – ледарювати; пекти раків – червоніти; собаку з'їсти – набутти досвіду*). Із словами однакового звучання, що виступають у вільному вжитку, компоненти фразеологічних зрощень перебувають у зв'язках омонімічності. За визначенням В. Виноградова, фразеологічні зрощення являють собою «своєрідні складні синтаксичні слова» [18, с. 16]. Компоненти фразеологічних зрощень нагадують морфеми у словах, тому позбавлені внутрішньої форми. Лише глибоке етимологічне дослідження може допомогти розкрити механізм становлення фразеологічних зрощень і з'ясувати, чому саме ці слова-компоненти спонукали появу цілісного значення.

Семантична неподільність виникає або підтримується у фразеологічних зрощеннях рядом фактів: а) наявністю у складі фразеологічних одиниць застарілих слів, незрозумілих для загалу (*збити з пантелику*); б) наявністю граматичних архаїзмів (*притча во язицех*); в) втратою у межах фразеологічної одиниці живого синтаксичного зв'язку.

Фразеологічні єдності – теж семантично неподільні фразеологічні одиниці, але цілісне значення їх умотивоване значенням компонентів (*не нюхати пороху – не бути ще в боях; прикусити язика – замовкнути; кров з молоком – здоровий*). Семантична замкнутість фразеологічних єдностей може створюватися також евфонічними чи формально-граматичними засобами –

римою, алітераціями (*усякої тварі по парі*) тощо. Фразеологічні єдності можуть виникати і внаслідок синтаксичної спеціалізації фрази, вживання її у певній граматичній формі (нуль уваги), внаслідок наявності експресивних відтінків значення (*плакали наші гроші*). Крім того, у фразеологічних єдностей граматичні стосунки між компонентами відносно легко розрізнити і можна звести до живих сучасних зв'язків. До цього розряду В. Виноградов залучає «фразові штампи, кліше, типові для різних літературних стилів, і літературні цитати, і крилаті вислови, і народні прислів'я та приказки» [17, с.145]. Важливим є те, що образність значення, яка сприяє нерозкладності фразеологічного зрощення і фразеологічної єдності, не допускає заміни компонентів фразеологізму без втрати значення цілого, а значить і втрати виразу як мовної одиниці.

У той же час фразеологічні єдності і зрощення можуть бути замінені іншими синонімічними фразеологізмами або словами. Саме завдяки такій їх властивості В. Виноградов умовно називає фразеологічні єдності та зрощення — потенційними еквівалентами слів [17, с. 339].

Фразеологічні сполучення – тип фраз, створюваних реалізацією зв'язаних значень слів. Фразеологічні сполучення не є безумовними семантичними єдностями, оскільки характеризуються певною самостійністю складових частин: «*зачепити почуття*», «*зачепити гордість*», «*зачепити інтереси*». Як бачимо, одне слово у фразеологічному сполученні є стрижневим, воно фразеологічно зумовлене й не може бути замінене іншим, а ті слова, що його характеризують допускають взаємну заміну й підстановку, наприклад: *взяти участь у чому-небудь, взяти до уваги* і т. ін.

Залежно від того, яку ознаку покладено в основу класифікації, виділяють різні класифікаційні системи фразеологізмів: семантичну, генетичну, функціональну, ідеографічну, експресивно-стилістичну, морфологічну, синтаксичну, структурну тощо.

Питанню *стилістичної класифікації* фразеологізмів приділяли увагу Л. Булаховський [16], В. Виноградов [17], Г. Їжакевич [30] та інші. Вчені пропонують різні методи стилістичного дослідження стійких словосполучень: семантичний, структурний, тематичний. Питання стилістичної диференціації фразеологічних одиниць має включати насамперед оцінно-експресивні особливості, яких набувають фразеологізми внаслідок переважного або навіть виняткового їх використання в тих чи інших сферах людського існування. Стилiстична класифікація фразеологізмів, таким чином, повинна забезпечувати два аспекти дослідження: функціонально-стильовий і власне стилістичний. Функціонально-стильовий план вивчення фразеології ґрунтується на співвіднесенні окремих фразеологізмів або їх груп з окремими функціональними стилями чи їх різновидами. Власне стилістичний план вивчення фразеології повинен враховувати передусім закріпленість чи переважне вживання сталого сполучення у певній сфері мовлення.

За семантичною класифікацією Л. Булаховського, виділяють ідіоматичні словосполучення (ідіоми) і фразеологічні одиниці.

Ідіоми — це своєрідні вирази з певних мов, що за своїм ужитком і змістом є цілісними, звичайно не можуть бути точно передані іншими мовами й при перекладі вимагають добору відповідника зі схожим стилістичним забарвленням: *з пустого в порожнє* [16, с. 45].

Представниками *генетичної класифікації* фразеологічного складу мови є І. Білодід [75], Л. Булаховський [16], Л. Скрипник [72], С. Скорупка [105] за якою передбачається групування фразеологічного матеріалу української та польської мови за джерелами походження. Виділяють такі групи:

1) питоми українські або польські фразеологічні одиниці, у складі яких розрізняють:

а) спільнослов'янські фразеологізми, що увійшли в українську (польську) мову із спільнослов'янської мови;

б) східнослов'янські фразеологізми, що виникли в давньоруську епоху і є здобутком мовної спільності предків українців, росіян та білорусів (не мають схожості із польською);

в) власне українські (польські) фразеологічні одиниці, які виникли в епоху становлення української (польської) мови;

2) запозичені фразеологічні одиниці, які являють собою стійкі сполуки слів, які склалися в іншій мові і були перенесені на український (польський) мовний ґрунт без перекладу;

3) фразеологічні кальки або напівкальки.

Г. Удовиченко дещо видозмінив класифікацію В. Виноградова, виокремивши ідіоми, фразеологічні вирази та фразеологічні сполучення [81, с. 78].

1.Ідіоми об'єднуються семантичною неподільністю, синтаксичною нерозкладністю й замкненістю; зміст ідіоми прямо не впливає з лексичного значення її елементів (*бути на короткій нозі*).

2.Терміном фразеологічні вирази передусім об'єднуються прислів'я і приказки (*за моє жито ще мене й бито*). Вони повністю складаються зі слів з вільними значеннями, не виступають семантичним еквівалентом окремого слова.

3.Фразеологічні сполучення — часто вживані формули, що приховують у собі метафору, мають досить прозору внутрішню форму (*прибитий горем, Хома невірний*).

Спробу систематизації стійких сполук у *функціональному аспекті* здійснив С. Гаврин, виділивши шість основних типів [див. 75]:

1. Образно-виразні стійкі сполуки, до яких належать метафоричні одиниці (*пустити червоного півня*), сполуки з метафоричними компонентами (*яблуко незгоди*), сталі порівняння (*берегти як зіницю ока*), евфонізми (*із гряді в князі*), сталі гіперболи і літоти (*гарматою не проб'єш*), тавтологічні сполуки (*свиня свинею*), сполуки, що створюються на основі поетичного синтаксису

(*правда – добре, а щастя – краще*). Вони утворилися не тільки внаслідок звичайного добору слів, але і внаслідок вияву фантазії, гри уяви, що виражається у вдалому переносному вживанні слів, влучності зіставлення, порівняння тощо.

2. Еліптичні сполуки, що об'єднують усічені стійкі сполуки слів: *рад не рад; хоч куди; ні пуху ні пера*.

3. Термінологічні фразеологізми, що охоплюють складені терміни науки, техніки, мистецтва та інші: *заломлення променів; річ у собі; культ особи*. Заміна в них одного з компонентів синонімом (пор. *ланцюгова реакція – послідовна реакція*) руйнує термінологічність.

4. Афористичні фразеологізми, що виражають узагальнюючі умовиводи: *друзі пізнаються в біді; буття визначає свідомість*.

5. Контекстологічні сполуки, які ототожнюються із стійкими утвореннями, що в класифікації В. Виноградова називаються фразеологічними сполученнями.

6. Ідіоми – всі стійкі словосполуки, що втратили внутрішню форму: *собаку з'їсти, була не була* та ін. Така систематизація, на думку автора, розкриває природу творення стійких сполук, механізм формування фразеології, вказуючи одночасно на ті функції, які фразеологічний масив мови виконує в мовленні.

Класифікаційна схема В. Виноградова – важливий етап у становленні фразеологічної теорії. Але в процесі вивчення фразеологічного фонду багатьох мов стали очевидними її вразливі місця, зокрема нечіткість критерію умотивованості значення, неможливість застосувати його до всіх одиниць, залучених до категорії фразеологічних єдностей тощо. У зв'язку з цим, М. Шанський зберігши три основні класи фразеологічних одиниць за схемою В. Виноградова, виділив четвертий клас – **фразеологічні вирази**, до яких належать такі стійкі в своєму складі і вживанні фразеологічні звороти, які не тільки є семантично подільними, але й складаються цілком із слів з вільним

значенням (*Вовків бояться – в ліс не ходити; Не все те золото, що блищить*). Характером зв'язків слів, що входять до їх складу, і загальним значенням фразеологічні вирази нічим не відрізняються від вільних словосполучень і речень та використовуються мовцями як готові структурні та значеннєві одиниці.

Такими є основні типи класифікацій фразеологічних одиниць, які широко використовуються мовознавцями. Звичайно, вони не є всеосяжними, бо різні погляди вчених на предмет фразеології не міг не позначитися на класифікаціях лінгвального матеріалу. Тому деякі з них не охоплюють усієї різноманітності фразеологічних одиниць, інші ж, навпаки, значно розширюють обсяг матеріалу і не дотримуються чітких принципів їх систематизації.

Отже, термін «**фразеологічна одиниця**» розуміємо широко: він охоплює не лише ідіоми (фразеологічні зрощення й фразеологічні єдності), фразеологічні сполучення, різного роду порівняльні звороти, а й прислів'я, приказки, прикмети, крилаті вислови, тобто всю різноманітність стійких відтворюваних словесних комплексів (крім термінологічних), які містять у своїй формальній структурі власні назви.

1.2.Оніми як компоненти фразеологічних одиниць

Щоденно при спілкуванні з людьми, при перегляді телепередач чи під час читання художньої, чи наукової літератури ми маємо справу з власними назвами. Світ постійно змінюється і водночас із цією зміною з'являються нові імена. На їхні різновиди ми натрапляємо скрізь.

Розділ мовознавства, який вивчає власні імена, історію їх виникнення, розвитку, і функціонування, їх будову, системну організацію називається **ономастиком** (від гр. *оnуmа* – ім'я і *logos* – слово, вчення) [34, с.178]. Іноді поняттям «ономастика» також називають загальну сукупність власних імен у мові, а на позначення розділу лексикології використовують синонімічне поняття **ономасіологія**. За одиницю вивчення ця дисципліна має онім – власну назву, що використовується для виділення об'єкту реальної дійсності і відокремлення його від інших подібних об'єктів.

Власні назви (оніми) існують з давніх-давен, функціонують повсюдно і виникають та вживаються масово в різних країнах. Тому їх вивчення дозволяє істотно відновлювати факти історії мови та історії народу (наприклад, визначати прабатьківщину груп споріднених мов, з'ясувати давні межі поширення мов чи окремих мовних явищ), досліджувати процеси номінації та її різновиди, аналізувати функціональне навантаження власних назв тощо. Ономастика є одним із розділів лексикології, хоч останнім часом робляться спроби розглядати її як окрему галузь мовознавчої науки [34, с. 110]. М. Кочерган зазначає, що власні імена служать для виділення названого ними об'єкта, явища або особи з низки подібних для його ідентифікації та індивідуалізації [40, с. 186].

Перші ономастичні розвідки сягають своїм корінням ще часів Київської Русі. Відомий український слов'янознавець Я. Головацький першим обґрунтував принципи класифікації онімів та розширив спектр прикладних проблем ономастики. Вже на початку ХХІ ст. ономастичні студії в Україні та в Польщі збагатилися науковими дослідженнями з літературно-художньої і теоретичної ономастики, які на сьогодні представлені такими потужними іменами як Л. Белей [10], С. Бевзенко [9], В. Калінкін [31], Ю. Карпенко [32], А. Коваль [34], А. Кравчук [42], М. Мельник [51], Є. Отін [61], М. Торчинський [80], П. Чучка [90] та ін.

Відомий дослідник Л. Белей, увиразнив різницю між літературними та літературно-художніми текстами, наголосивши, що в першому випадку маємо справу зі стилістичною антропонімікою, у другому – з літературно-художньою. Професор запропонував свою термінологію, відповідну класифікацію функціонування літературно-художніх антропонімів. Предметом зацікавлення Л. Белей були і реальні антропоніми – імена людей, які широко використовуються у фразеологічних одиницях.

За напрямками дослідження ономастику прийнято розділяти на теоретичну, описову, історичну, прикладну, та ономастику поетичну. О. Селіванова зазначає, що дослідження ономастики здійснюються в різних аспектах: географічному (визначення впливу географічного середовища на вибір онімів, дослідження міграції імен, установлення ономастичних ареалів), лексикографічному (опис онімів у спеціальних ономастичних словниках), лексикологічному (інвентаризація онімів й упорядкування їх у відповідну систему, порівняння з апелятивами), текстовому (аналіз функціонування онімів у текстах), логічному (вияв співвідношення власного імені й позначеного ним поняття й об'єкта), психологічному (визначення впливу власного імені на людину, мотивів онімізації та перейменування, аналіз психологічної функції онімів у тексті), семіотичному (вивчення відношення онімів до інших знакових систем, дослідження проєкції власних імен на матеріальну й духовну культуру, історію народу), когнітивному (аналіз онімів у проєкції на структуру й операції свідомості), соціологічному (опис екстралінгвальних чинників вибору онімів) і т. ін. [69, с. 43].

В. Греков у своїй статті «Роль ономастики у навчанні та вдосконаленні навиків перекладу» стверджує, що «ономастика має розгалужену структуру, яка зумовлена тим, що власні назви мають дуже велику кількість різних категорій об'єктів» та вказує на такі підрозділи ономастики [21, с. 94 – 97].

Астроніміка (від давньогр. ἀστὴρ – зірка) вивчає назви небесних світил, планет, зірок, комет, метеороїдів, та астероїдів, на відміну від *космоніміки*, що

вивчає найменування просторових об'єднань небесних тіл, сузір'їв та їх частин, зіркових скупчень, галактик. *Астротопоніми* є різновидом астронімів, що позначає об'єкти, названі на честь видатних людей, земних об'єктів тощо. *Зооніми* (від давньогр. Ζῷον – тварина) – це власні назви, прізвиська диких або домашніх тварин. Слід вказати, що при цьому імена можуть бути традиційні та нетрадиційні *Кароніміка* (від давньогр. κράτος – судно) – підрозділ ономастики, що вивчає власні назви кораблів, судів та катерів. Іноді цю дисципліну також називають *наутоніміка* або *карабоніміка*. *Хрематоніміка* вивчає власні назви предметів матеріальної культури. *Прагматоніміка* як підрозділ хрематоніміки вивчає власні назви предметів побуту. *Міфоніміка* та *теоніміка* вивчають власні назви богів, божеств, героїв нейтральних персонажів та злодіїв, наявних у пантеоні та складі міфології, легенд і сказань. *Топоніміка* (від давньогрецьк. τόπος – місце) вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, стан, розвиток, графічне та фонетичне відображення. *Ергоніміка* – розділ ономастики, що вивчає власні назви ділових об'єднань людей. *Етноніміка* (від давньогрецького εθνος – народ, плем'я) – підрозділ лексикології, що займається вивченням етронімів, тобто назв племен та угруповань людей (так, назви племен скіфи, кіммерійці, перси, елліни).

Загалом науковці досліджують у своїх роботах один або кілька певних видів власних назв. Найбільш поширеними і дослідженими в польській та українській ономастичній фразеології є **антропоніми** (імена людей, імена релігійного, міфологічного походження, імена видатних постатей та літературних героїв) та **топоніми** (назви міст, річок, вулиць, материків, країн, областей), але не тільки ці групи складають поняття оніма. Наприклад, М. Кочерган класифікує власні назви за такими групами: **антропоніми** (імена людей – *Як Пилип з конопель; За царя Пенька; Баба Параска та баба Палажка; Адамове ребро*), **зооніми** (клички тварин – *Як Сірку муху зісти; Не кожен пес Гривко;*), **топоніми** (географічні назви – *Язик до Києва доведе; Ити*

на *Голгофу; Всі дороги ведуть до Риму;*), **теоніми** (назви божеств – *Слава Богу; Як у Христа за пазухою;*), **астроніми** (назви небесних тіл – *Чумацький Шлях; Зорі Дівочи;*), **космоніми** (назви зон космічного простору і сузір'їв – *Марсове поле; Великий Віз;*), **хрононіми** (назви відрізків часу, пов'язані з певною історичною подією), **ідеоніми** (назви об'єктів духовної культури), **хрематоніми** (назви об'єктів матеріальної культури), **ергоніми** (назви об'єднань людей), **гідроніми** (назви водоймищ), **етноніми** (назви народів, етнічних груп. [40, с. 186].

Давайте детальніше розглянемо розділ ономастики, який вивчає власні назви людей (антропоніми). **Антропоніміка** – досліджує особливості утворення антропонімів, основні принципи номінації людини, шляхи переходу апелятива в антропонім і навпаки, хронологічні характеристики антропонімів, їх зміни в часі, виникнення різних форм найменування людини, словотвір різних класів антропонімів, функціонування тих чи інших антропонімів у мові на різних хронологічних зрізах. Антропоніміка також розв'язує суто практичні проблеми, які стосуються правопису антропонімів та передачі антропонімів іншою мовою.

Свідчення антропоніміки безцінні для історії мови: в них збереглися сліди зниклих слів, які без антропоніміки були б назавжди втрачені, – фонетичні, словотвірні, семантичні та інші мовні явища.

М. Торчинський у своїй монографії до складу антропонімів включає 52 різновиди особових імен: чоловічі – **масоніми** (*Олександр, Євген, Ілля, Володимир, Андрій*), жіночі – **феміноніми** (*Софія, Людмила, Ольга, Тетяна, Катерина*), дитячі – **бєбі-масоніми** та **бєбі-феміноніми** (*Ваня, Таня, Женя*), **прізвища, прізвиська, родові назви, клички, патроніми, метроніми, гінеконіми, андроніми, псевдоніми, криптоніми** та ін.. [80, с. 37 – 39].

Аналіз досліджуваних фразеологізмів показав, що фраземи з іменами є дуже інформативними й цікавими та існують в усіх мовах світу. Але в кожній мові власні назви мають і свої специфічні ознаки. Специфіку польських та

українських онімів становлять і сам їх набір, і характерні фонетичні трансформації імен особових, і розмаїтість пестливих іменних форм, і комплекти словотворчих засобів з їх продуктивністю тощо.

Ономастичні дослідження дозволяють висувати гіпотези історичного характеру стосовно міграцій народів, їх культурного взаємозв'язку, впливу один на одного, шляхи контактів між людьми. Підключаючи до цього етимологію та функції лексикології, можна проаналізувати власні назви і зробити безліч висновків, що допоможуть краще зрозуміти масштаб та етапи формування культури.

1.3. Функції ономастичного складника, що входить до складу фразеологізмів

Кожен онім зазвичай містить у собі інформацію щодо особливостей названого об'єкта, явища чи людини, історичного періоду, рис приналежності

до певної культури, а також дає певну оціночну чи емоційну характеристику. Добре відомий той факт, що семантика антропоніма визначається загальнонародними культурними конотаціями. Так, М. Рут зазначає, що «семантика власного імені визначається закріпленістю його за конкретним членом соціуму» [67, с. 68]. У цьому разі логічно поставити питання про функціональні особливості ономастичних фразеологізмів.

В. Калінкін запропонував таку дефініцію: **функція** – це залежна змінна, що модифікується разом із граматичною формою імені, якостями контексту та змістом художнього висловлювання загалом [31, с. 24]. Він також виділяє три основних групи функцій: 1) *мовні*; 2) *характеризувальні*; 3) *власне поетичні*. Тобто, власні назви виконують як особливі ономастичні, так і загальномовні функції.

Серед досліджень етнокультурного змісту функціонування онімів заслуговують на увагу праці В. Жайворонка [28] та В. Хіміка [88]; порівняльна характеристика ономастичних фразеологізмів на базі української та польської мов описана А. Кравчук [42] та О. Мороз [57]. У праці М. Номиса [85] натрапляємо на понад 150 антропонімів, які є компонентами фразеологізмів та виконують *символічну, асоціативну та емоційну* функції. Ю. Карпенко зауважує, що суспільство може через назву вирізнити конкретний предмет та передавати щось про цей предмет (додаткову інформацію), понад то прагне висловити пов'язані з об'єктом почуття, оцінити його, тобто оніми виконують *інформаційну й емоційну* функції [32, с. 12]. Проте оніми можуть виконувати й низку інших функцій.

Л. Белей вносить свої корективи у визначення функцій власної назви. Оскільки професор працював в області дослідження літературних антропонімів, то на його думку, *характеристична* функція є пріоритетнішою за *номінативну*. Науковець пояснює це тим, що здатність будь-якого літературно-художнього антропоніма називати, ідентифікувати, диференціювати персонажів у тексті літературно-художнього твору також є

стилістично значущою. Крім *номінативної та характеристичної*, Л. Белей виокремлює *ідеологічну та дейктичну (вказівну)* функції власного імені на рівні художнього тексту. Не погоджується дослідник з виокремленням *естетичної та символічної* функцій і вважає такого роду антропоніми *характеризувальними* [10, с. 24].

Основною ономастичною функцією є *культурно-інформативна*, яка відображає екстралінгвістичну інформацію про конкретний денотат. Вона посідає перше місце серед інших функцій і в кількісному відношенні – більше половини загальної кількості власних назв виконують у складі фразеологічних одиниць функцію носія культурно-історичної інформації. Тут варто зазначити, що виразна національно-культурна специфіка, яка притаманна деяким польським антропонімним фразеологізмам із семантикою є непритаманною носіям іншої культури й мови (наприклад, українській) (про що буде описано у 3 розділі нашої роботи). До числа назв, які виконують цю функцію, входять: власні назви язичницьких богів; назви народних свят; імена легендарних героїв; імена персонажів казок; творів тієї чи іншої літератури; імена історичних особистостей; топоніми, урбаноніми, хрононіми, зооніми, а також власні назви біблійного й античного походження.

Другою екстралінгвістичною функцією власних назв у складі фразеологічних одиниць є *соціально-інформативна функція*, яка властива широко розповсюдженим польським та українським іменам. Власні назви, що отримали на певному етапі розвитку суспільства знижену соціальну характеристику та стали показником соціальної належності носія, існують у всіх слов'янських мовах (пор. укр. *Ванька дома, так Маньки немає*, пол. *Jan, Janek, Honza, Franta*). Однакові конотації (наприклад, “глупота” – у вищезгаданих власних назвах) дають можливість взаємно замінювати такі власні назви, що свідчить про втрату назвами індивідуальності, конкретності й інших ознак, притаманних ономастичній лексиці.

Дослідники також зазначають, що оніми виконують *ідентифікаційно-диференційну* функцію, яка вирізняє оніми серед інших класів мовних одиниць. Вчені вважають, що поєднання *номінативної, ідентифікаційної та диференційної* – це головна функція власних назв.

Автором низки праць з ономастики є чеська дослідниця М. Кнаппова, яка вважає, що «з комплексом основних функцій – *номінативною, індивідуалізувальною та диференціювальною* – поєднується *дейктична й вокативна*. Друге коло онімних функцій утворюють *асоціативна, евокативна й конотативна*. Окрім того, дослідниця виокремлює й *соціальну* функцію, сутність якої полягає у класифікуванні об'єктів за найрізноманітнішими критеріями: географічним (певні назви трапляються лише чи переважно на певній території); часовим (існують імена модні і старомодні, які можуть вказувати на вік носія); релігійним (імена типові для певної релігійної спільноти) чи національним. Окремим групам онімів властива *дескриптивна* функція, оскільки такі оніми не лише називають, але й характеризують денотати. М. Кнаппова об'єднує в ще одну групу *експресивну, емоційну і психологічну* функції, які пов'язані зі змогою виражати емоції [99, с. 280]. На її думку, певні типи онімів мають здатність втрачати *ідентифікувальну* функцію у низці фразеологічних контекстів. Розглянемо докладніше список основних функцій власного імені у складі фразеологізмів, які подає Ю. Карпенко [32, с. 243]:

- *номінативна* – називання, найменування, виділення денотата з ряду однорідних;
- *ідентифікаційна* – близька до вказівної; власні імена можуть позначати рід занять, родинні відношення тощо;
- *експресивна* – емоційна оцінка, вміщена в імені.
- *стилістична* – засіб характеристичної оцінки ставлення та емоційного впливу;

- *естетична* – пов’язана з питаннями специфіки слововживання, структури слова, співвідношення слова і образу;
- *ономастична гра* – використовують для створення комічного ефекту та реалізується, зокрема, за допомогою повтору та каламбуру;
- *деструктивна* – певна зміна власного імені.

Як бачимо, фразеологічні одиниці будь-якої мови можуть відображати не лише історію, культуру і традиції народу, але й складну гаму емоцій та оцінок. Отож, власним назвам у складі польської та української фразеології властиві, як ономастичні, так і мовні функції. Варто зазначити, що між функціями власних назв часто-густо немає чітких меж. Для більшості власних імен-компонентів фразеологізмів властива культурно-інформативна функція, що є, як правило, домінуючою. Однак одночасно ці назви виконують й інші функції: надають фразеологізму образності, конкретності, підвищують його експресивність, а також призводять до певної зміни власного імені.

2. АНТРОПОНІМІКОН ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ПОЛЬСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

2.1. Джерела фразем з компонентом «власне ім'я» людини польської та української мов

Антропоніміка може служити важливим джерелом для інших наук, оскільки імена осіб (або зміна імен) пов'язані з певними обрядами, традиціями, культурою, завдяки їм можна одержати нові відомості про колишній побут, устрій та вірування народу. Як зауважує В. Мокієнко, «ономастична фразеологія відображає не тільки національну самобутність іменника того чи іншого народу, але й через колоритні імена повідомляє про своєрідні звичаї, спосіб мислення, міфологію та історію» [54, с. 58]. Багато фразеологізмів засвоїлось українською і польською мовами з латинської та грецької мов: наприклад, укр. *Ахіллесова п'ята; слуга Феба; стріла Амура; перейти Рубікон*; пол.: *pięta achillesowa; Janusowe oblicze*. Запозичені фразеологізми з власними іменами – це одиниці, які ввійшли в конкретну мову з інших мов. Проте помилково вважати, що існує лише три основних джерела виникнення фразеологічних одиниць із компонентом «власне ім'я», а саме: антична культура, християнство та світова література й історія. Так, А. Кравчук, яка дійшла висновку про те, що «всупереч усталеним поглядам на власну назву як на достатній показник інтернаціональної або національної приналежності фразеологічних одиниць, наявність у фразеологізмі оніма не завжди визначає статус усього фразеологізму. ФО з античними й біблійними назвами можуть відзначатися національною своєрідністю, а національно марковані оніми здатні організовувати ФО, що накладаються на властиві багатьом мовам структурно-семантичні моделі і тому мають інтернаціональні ознаки» [42, с. 11].

З одного боку, дуже легко пояснити походження власного імені у складі фразеологізмів, а з іншого, дуже важко відстежити історію виникнення та

значення більшості таких фразеологізмів. Тому необхідна класифікація, яка систематизувала б джерела походження фразем з ономастичним компонентом.

О. Кудіна виокремлює п'ять основних джерел [44, с. 301]:

1. Антична міфологія, наприклад *Syzyfowa praca* – «безплідна, важка справа».

2. Біблійна або євангелічна міфологія, наприклад, *Chodzic od Annasza do Kaifasza* – «непотрібна робота».

3. Легенди, казки, фольклор, наприклад, *Swieta Agnieszka wypuszcza skowronka z mieszka* – «радість від першого снігу».

4. Художня література, наприклад, *Wystrójona jak rosieńska Magdalena* – «вказує на красу, стрункність та елегантність дівчини цієї місцевості».

5. Історичні події, з якими пов'язана якась особа чи географічний об'єкт, що мають певні характерні ознаки, наприклад, *Za króla Sasa jedź, pij i poruszczaj rasa* – «байдуже до всього, весело проводити час»; *Antek z Podwala* – «історична постать місцевого шибеника».

Згідно класифікації, яка подана вище, у польських та українських фразеологізмах можна виділити спільні типи імен за їх походженням:

- 1) давньоєврейські: Адам (*Od Adama i Ewy zaczynac, Adam zjadł jabłko, a nam skotę uszunił, Адам в раю, від Адама, Адамове реберце*); Валаам (*Валаамова ослиця, oślica Balaama*); Гаврило (*Wielki z niego Hawryło, крути, Гаврило*); Іван (*Czego się Jaś nie nauczu, Jan nie będzie umiał, Іванова хата*); Іуда (*Pocałunek Judasza, Іудине плем'я*); Лазар (*Zmniejsz Łazarza, скорчити Лазаря, співати Лазаря*); Хома (*Niewerny Tomasz, Хома невірний*) та ін.;
- 2) римські: Амур/Купідон (*Strzała Kupidyna, стріла Купідона*); Аріадна (*Nić Ariadny, нитка Аріадни*);
- 3) грецькі: Андрій (*Як Тарас Бульба з Андрієм, Zebrali się dwa Jędruchy: jeden – ślepy, drugi – głuchy*), Ахіллес (*Pięta Achillesowa, Ахіллесова п'ята*), Геркулес (*Słupy Herkulesa, Геркулесові стовни*), Гордій (*Węzeł*

gordyjski, Гордіїв вузол), Дамокл (*Miecz **Damoklesa**, Дамоклів меч*), Марко (*Co **Ignacy**, to nie **Marek**, Марко з пасльону, Марко у пеклі*) та ін;

- 4) запозичені із західнослов'янських і південнослов'янських мов: Мартин (*Jak **Marcin** do mydła, як **Мартин** до мила*).

Проте є імена у яких не знайдено польського відповідника щодо вживання у фразеологізмах. Наприклад:

- 1) давньоруські: Дарина (*Парочка – **Мартин і Одарочка***), Борислав (*Князь **Борис** все плуги кував та людям давав*), Роман (*Зле, **Романе**, робиш, що литвином ореш*).
- 2) запозичені із західноєвропейських мов: Робінзон (***Робінзон** на безлюдному острові*), Рубікон (*перейти **Рубікон***).

Г. Кузь у своїй статті для дешифрування лінгвокраїнознавчої інформації ономастичних фразеологізмів пропонує поділити їх за такими джерелами походження [45, с. 12]:

Власні назви біблійного походження – мають переосмислене значення, трансформовані в асемантизований елемент, набувають «вторинного стану» імені-символу, у контексті фразеологізмів, як в українській, так і в польській мовах. Наприклад, *ofiara **Abrahama**; jabłko **Adama**; drabina **Jakubowa**; Каїнове діло; плач **Ієремії**; співати (скорчити) **Лазаря*** – «жебракувати, прикидаючись бідним, нещасним». Відмінним є те, що антропонім *Лазар* в українській мові, на відміну від польської, поступово обростає негативними конотаціями, а в польській мові має суто релігійний відтінок та вказує на людину надто бідну. Біблійна притча нам переказує історію про бідного Лазаря, який лежав при дверях багача і навіть собаки облизували його рани.

Власні назви античного походження є елементами потенційних, пасивних мінімумів та охоплюють досить численну групу використовуваної фразеології в українській мові, чого не спостерігаємо у польській. Порівняймо,

Szyfowa praca; bogaty jak Krezus; Авгієві стайні; пуга Гіменея, загадка Сфінкса; осідлати Пегаса.

Власні назви, пов'язані з історією суспільства, з різними етапами та подіями в розвитку народу та усього людства звертають увагу на важливі віхи в українській й польській історії та культурі. Наприклад, *Albertusa wyprawiasz; wygląda jak Gonta; umazany jak Mazera; za Jana Kazimierza nie stało miast i żołnierza; zarobił jak król Jan na Wołoszczyźnie; від Богдана до Івана не було гетьмана; славний козак Максим Залізник, бив панів звичайно так; бреше як Троцький; у старого Хмеля людей жменя.*

Фразеологізми, що виникли з назв літературних творів чи цитат історичних або літературних діячів – допоможуть краще вивчити історичні події та літературну спадщину польського й українського народу. Наприклад, *pilnuje jak Cerber; Охрімова свита; Еней був парубок моторний; баба Параска і баба Палажка; лис Микита.*

Фразеологізми фольклорного походження, джерелом яких є поп-культура, анекдоти, легенди, казки, перекази, пісні та інші аналогічно потрібні твори для пізнання культурного коду обох вищезазначених мов. Наприклад, *za króla Świeczka; św.Katarzyna śluby ucina; zginął jak Szwed pod Poltawą; goły jak święty turecki; за царя Хмеля (Гороха, Панька); язиката Феська (Хвеська); баба Яга, до роботи в Гриця порвані чоботи; Семене, йди сядь коло мене.*

Фразеологізми з життя та досвіду людей – базується на спостереженні явищ із повсякденного життя українців та поляків, і цим, власне, є привабливою для вивчення. Варто сказати, що таких фразем є найбільше: *głupi Maciek; dobra psu mucha, a Matiaszowi – piotka; jaki Paweł, taki Gaweł; jeden woli Zosię, drugi – Marysię; набрався, як Май гриш; як Пулип з конопель; оце пара – Гриць і Тамара (Варвара); заробив, як Пуня в Таврії; від Спаса – рукавиці в паса; Михайлове чудо; як Сірку муху з'їсти.*

Дослідниця українських ономастичних фразеологізмів О. Мороз виокремлює корінні фразеологізми з власними іменами (87%) та запозичені (13%). Корінні фразеологізми походять з народно-розмовних джерел (84%) та книжно-літературних (3%). Запозичені стійкі вислови найчастіше є книжними утвореннями і репрезентовані античними (4%), біблійними (7%), книжно-літературними одиницями (2%) [57, с. 176].

У складі книжної фразеології можна виділити наукову фразеологію (*теорема Піфагора; Ньютонові закони; tablica Mendelejewa; Miechowicine grzyby*), публіцистичну та художню фразеологію (*поцілунок Іуди; перейти Рубікон; rosaliunek Judasza; Metternich w spódnicy*), офіційно-ділову фразеологію (*закон Колісніченка-Ківалова; список Магніцького*).

Фразеологізми, які походять з книжних текстів, не завжди мають книжне стилістичне забарвлення. Наприклад, фразеологічні біблеїзми з онімним компонентом можуть мати як книжне (*Давид і Голіаф; Dawid i Goliat*), так і народно-розмовне стилістичне забарвлення (*Адамові сльози 'горілка'; скорчити Лазаря; czasem i klecha Salomonem bywa między ratajami*).

Народно-розмовні ономастичні фразеологізми використовують переважно в усній формі спілкування та в художньому мовленні, характеризуючись при цьому «зниженим» експресивно-стилістичним забарвленням: в укр. (*як Пилип з конопель; як Сірку муху з їсти; як Дунька з водокачки; Говорила-їхала – здибала Міхала; Та сама Горпина, тільки друга хустина; бігає як Ганна без солі; як Заболоцький на милі (заробити); тепло як Савці на белебні*) пол. (*użyć jak psa w studni; Maciek Mackiem zostanie; dobra psu mucha a Matiaszowi – piotka; wielki z niego Hawryło; każda Teresa ma swe interesa; zarobił jak król Jan na Wołoszczyźnie*). З-поміж ОФ цієї групи можемо виокремити фразеологізми просторічні (*бреше як Троцький; Гаврило! Гаврило! Не тич всюди своє рило!*; дурний як *Стецько*; дурний як *Омелько*) (*śmieje się jak Filip na jelito; głupi Maciek; zesзли się dwie Marysie: baji, baji obie*) та народнопоетичні (фольклорні) (*за царя Хмеля (Гороха,*

Панька); *Русалчин Великдень*), (*jak za króla Świeczka; Antek znad Wisły*), які займають крайні позиції за шкалою знижений вислів, нейтральний або художній.

Відомий польський дослідник С. Бомба виокремлює такі джерела антропонімів [93, с. 15]:

- біблія: *Łono Abrahama; Od Adama i Ewy wyjaśniać; Żebro Adama;*
- літературні тексти: *Salomonowy wyrok; Za króla Śweczka;*
- класична спадщина: *Alfa i omega; Od a do zet;*
- міфологія й образи грецької і латинської античності: *Stajnia Augiasza; Mekki Tantalą; Janusowe oblicze; Piękny jak Apollo; Puszka Pandory;*
- популярна культура: *Bodaj cię Winiarska obmyła; Uciąć Chrapickego; Panna Trzepalkowska;*
- реальні люди, рідко легендарні фігури: *Czy Paweł, czy Gaweł – to jedno; Bartek – za piecem wychowany; Nie sięgaj przez krupy do jagiel* (порівн. *Król Jagiełło bił Krzyżaki* і *pan Krupa chciał być taki, darmo silisz się, nieboże, krupa jagłą być nie może*); *Chłop nas zdradził, skrzynka przyskrzyniła, kruk oko wydziobał, ryba zatopiła* (натяк на керівників повстання 1830–1831 рр. – Хлопницького, Скшинецького, Круковецького, Рибіцького); *Nie ta żaba, co w błocie, ale ta, co w złocie* (йдеться про багатого воєводу Тадеуша Жабу (XVIII ст.).

У складі ономастичних фразеологізмів польської та української мов формальна оболонка імені стає найбільш характерною рисою вираження і свідчить про їх національну специфіку та історичне минуле. Особових імен найбільше зафіксовано у складі ономастичних фразеологізмів, адже вони становлять стійкий фонд загальнонародної лексики.

Як бачимо, з-поміж ономастичних фразеологізмів маємо як українські за походженням, так і запозичені, тобто інтернаціональні. Насамперед до лінгводидактичного процесу в іномовній аудиторії мають бути залучені

корінні ономастичні фразеологізми як матеріал, що є джерелом пізнання нової культури. Водночас запозичені фразеологізми із ономастичним складником також не варто відкидати: їх можна віднести до пасивного й потенційного фразеологічних мінімумів, які можуть сформуватися в процесі засвоєння лексики та під час самостійної роботи із художніми, публіцистичними і науковими текстами.

2.2. Семантика фразеологізмів із компонентом «жіноче ім'я» в українській та польській мовах

У сучасному мовознавстві питання статусу власних назв викликає чимало дискусійних питань, чому сприяють, зокрема, їх своєрідність та унікальність семантики. Питання про значення онімів цікавило вчених досить давно, починаючи від античності, а саме від моменту виділення стоїками власних назв у самостійний клас слів. Функціональна і мовна специфіка власних назв зумовлює необхідність розгляду особливостей вияву семантичної природи власної назви на всіх рівнях мови – в тому числі і на фразеологічному. Власне ономастичне значення «ім'я», властиве у системі мови кожній власній назві актуалізується найкраще у фразеології [74, с. 115]. Народна творчість, закріплена в ономастичній фразеології, підтверджує, що імена в мовній свідомості – не порожні знаки, а носії поняттєвого змісту. З огляду на це досить актуальним є аналіз функціонування в складі фразеологізму власної назви, а саме жіночого імені, – одиниці, що має, крім суто знакової, глибшу інформацію, яка накладається на родову назву, тобто, власна назва – це знак, що виражає поняття. Необхідно зазначити, що фразеологія – універсальне мовне явище, оскільки фразеологічні одиниці притаманні усім мовам. Однак, назвати ідентичними системи фразеологічних одиниць різних мов не можна. Стійкі словосполучення порівняно з іншими одиницями мови (словом, вільним словосполученням, морфемою) мають більш складну лексико-граматичну та смислову структуру. Це зумовлено тим фактом, що на їх утворення сильно впливають так звані зовнішні чинники – географічні, культурні, історичні, соціолінгвістичні.

У лексиці української та польської мов поряд з окремими словами існують стійкі словосполучення (фразеологізми), що виступають у мові як неподільні за значенням вислови, які мають одне лексичне значення. Важливим компонентом фразеологізмів є власні назви (оніми), які виникли дуже давно в процесі розвитку мови. Кожен онім містить інформацію про

особливості іменованого об'єкта, історичну епоху, у якій виникла назва, етнос, котрий створив назву, мову, якою назва функціонує, і багато іншого. Семантика фразеологізму і його форма, особливості якої характеризуються компонентним складом, перебувають у діалектичній єдності. Процес фразеологізації кожної мовної одиниці складний і тривалий. Особливості форм багатьох фразеологізмів не можна, наприклад, зрозуміти і пояснити, якщо не зіставити їх з відповідними словосполученнями-прототипами інших мов

Аналіз праць, присвячених ономастичній фразеології, показує, що симбіоз порівняльного та лінгвокультурологічного аналізу уможливорює виявлення культурних домінант і відмінностей у житті окремих лінгвокультурних спільнот, що допомагає краще осягнути власну культуру та менталітет. Через історію побуту та культуру народу імена відображають уявлення та фантазії людей. Людину оточують імена, утворюючи навколо неї певний континуум, особливий національно-культурний простір, єдиний для всього мовного колективу й індивідуальний для кожного окремого його члена [20, с.16]. Ім'я – офіційно присвоєна назва індивіду, яка дається, щоб виокремити його з ряду подібних людей.

В українській лінгвокультурі кількісно переважають фразеологізми з розмовними варіантами жіночих імен (*Настя; Ганка, Галя, Одарка, Химка, Катря, Христя, Маруся, Мотря, Пріська, Стеха, Солоха*), а також літературні імена (*Анастасія, Анна, Ганна; Галина, Дарина, Хима, Катерина, Христина, Марія, Мотрона, Палажка, Палагна; Парасковія, Степанида, Соломія*), репрезентуючи відповідний спектр конотативних відтінків. Давайте розглянемо найпоширеніші жіночі імена в українських ономастичних фразеологізмах. Антропонім Ганна походить від форми давньоєврейського імені Channah і варіант Анна – від грец. *Αγία Άννα* означає «був милостивий, виявляв ласку» [34, с.128]. Для фразеологічних одиниць української мови характерними є оніми Ганна та Гандзя як здрібнілий варіант імені Ганна.

Значення цих сполук не пов'язане зі значенням самого імені: *Не кожна ж Ганна гарна* [85, с.256]; *Видно, що Ганна млинці пекла, бо й ворота в тісті* [85, с.335]; *Вторлива Ганна – то вяне, то гарна* [85, с.576]; *Неначе Ганна без солі* [85, с.576]; *От тобі, Гандзю, книш!* [85, с. 354]. Антропонім Марія походить від давньоєврейського, але точного тлумачення немає: одні вважають, що це ім'я означало «чинити опір, заперечувати, відмовлятися», інші – «бути гірким», а треті – «кохана, бажана» [34, с. 158]. Для фразеологічної системи української мови на народній основі характерні такі варіанти імені Марія (Маруся, Маня): *З Богом, Марусю, по морозцю!* [85, с.242]; *Чому не Маруся, як би шанувалась* [85, с.340]; *Марусю, дусю, мийся, чешися!* [85, с.497]; *По Марусин поясок (в чарці поясочок)* [85, с.508].

Як правило, фразеологізація власної назви не повинна викликати певних труднощів декодування, оскільки обидві мови (польська та українська) належать до слов'янських мов. Проте, вона дає змогу відчутти особливості відповідної лінгвокультури, знайомить читачів із національним характером. Жіночі імена, які часто трапляються у фразеологізмах польської мови, походять здебільшого з Біблії, античної культури та фольклорних джерел. Серед них такі: *Zosia, Marysia, Agnieszka, Dorotka, Magda, Urszula, Teresa, Kasia, Jasia, Agatka, Róża, Kunda, Maga, Jaga, Maryna*.

Зауважимо, що в українській мові переважають негативно оцінні фразеологізми з особовими назвами, меншою мірою – нейтральні й позитивно оцінні, натомість у польській мові часто натрапляємо на фразеологізми із позитивними та нейтральними конотаціями жіночих імен. Будучи використаними як структурно-семантичний компонент, імена надають оцінної експресії, фактично «номінують» людину цим ім'ям, що не тільки увиразнює оцінку, але й градаційно підкреслює актуалізовану рису вдачі, особливість поведінки [12, с.201]. Тому, ми вирішили не лише проаналізувати, яке значення має походження жіночого імені, а й дослідити використання жіночих імен у фразеологізмах польської та української мов.

Українська лінгвокультура репрезентує фразеологічні одиниці з жіночими власними назвами, що відтворюють настанову, якою має бути жінка (дружина, господиня, матір), вказуючи на її працьовитість, охайність, любов до дітей: наприклад, *Наша Марія, охайна, як писанка; Розумна Парася на все здалася*; в польській мові знаходимо схоже значення про вмилу господиню: *Każda Zosia dobra gosposia* [101]. Проте, в українській мові багато значень про невмілу, неохайну жінку: *Зліпила Оришка: ні каравай, ні шишка, Це тая Солоха, що кури полоха, Видно, що Ганка млинці пекла, – аж ворота в тісті* [85], чого не спостерігаємо у польській мові.

Спільними значенням ФО з компонентом «ім'я» для української та польської мов є особливі характеристики подружжя, які вирізняються поведінковими рисами. Наприклад, у поляків *Każda Teresa ma swe interesa, Każda Kasia ma swego Jasia, Każda Róża ma swego stróża, Każda Kunda znajdzie swego Edmunda, Jaki Maga, taki Jaga, Taka Maryna jak i hrabina* [37], а в українців *Парочка – Мартин та Одарочка, Який Оверко, така й Одарка, Який Сидір, така й Ганка, який кожух, така й латка* [37].

Власні жіночі імена часто використовуються задля позначення певного явища або характеристики окремих рис людини, оцінки її поведінки відповідно до етичного кодексу, поступово виконують роль типізації. Наприклад, українські фразеологізми *Христя в намисті, Як Мотька з хозтовару, Як Дунька з бараків* [85] використовуються задля підкреслення неохайного, недоладного, нечепурного, без смаку вигляду; недоречного поєднання буденного одягу зі святковим тощо. Порівняйте, у поляків: *«Wyła Kaśka bez fartucha, jeszcze jej gorset wzięto», «jak świni siodło»* [101], тут йдеться про людину, яка має нечепурний, неохайний вигляд. Протилежне значення вродженої краси жінок, яка не потребує додаткових зусиль, знаходимо у наступних ФО. Наприклад, в українців: *Наша Галя, як краля, Нашій Горпині гарно і в хустині*; у поляків: *Ładna jak jabłko* (вживається без власної назви).

У польській та в українській фразеології оніми часто позначають певну рису вдачі жінок й описують характерні особливості її характеру, такі як: жадібність, *Mądra Kaśka, ale sobie: jeszcze pół garnka ta, a już skrobie* [101], оскільки український народ здавна славиться своєю гостинністю та щедрістю, тому не знаходимо українського ономастичного фразеологізму зі схожим значенням; хитрість, «*Figi migi u Jadwigi*», лінощі *Сиди, Тетяно, бо ще рано, Сиди, Векло, ще не смеркло, Наша Хведора, як день так і хвора*. Прикладом також слугує характеристика жінки, яка надмірно говорить, її мовлення вирізняється беззмістовністю, неактуальністю й незв'язністю. У наведеному ряді аналізована характеристика переважно асоціюється з іменами *Палажка і Параска, Хвеська*, поодинокі – *Ганка: Баба Палажка і баба Параска; Заторохтіла Солоха, як бочка з горохом; Леська та Хвеська, хоч якого дзвона перегудуть* – хтось говорить нісенітницю, висловлює безглузді речі; характеристика мовлення надшвидкого, безперервного, що підкреслює неважливість і беззмістовність інформації; в польській мові бачимо *Zeszły się dwie Marysie: baji, baji obie*; про безглуздість розмови, про невміння слухати йдеться у таких ФО: порівняйте, у поляків *Kto o czym, a ksiądz o Magdzie*, а в українців *Хто про що, а я про Параску*.

Імена жінок часто конотують значення «забудькуватість», «неуважність» в українській та польській мовах: *Казала Настя, як удасться* [85]; *Ni ta Migdy, co nie bywa nigdy* [41]. Форма імені може свідчити про соціальну належність до певного статусу: пол. *Jak nie ta pannu Marianny, dobra i Maryśka* [101, с. 394]; пол. *Jak nie ta pannu Katarzynu, to i Kaśka dobra* [101, с. 43]; укр. «*Хоць я собі Гані, я на своїм пані*»; укр. *Яке в Гані, таке і в пані* [83].

Низка ФО в українській та польській мовах містять іронію, жарт, а іноді глузування, вказуючи на обмеження розумових здібностей: *Дуня з водокачки, Сплітати Химині кури, Дунька з мильного заводу, Клава з Балаклави, Як Манька в сливах, От тобі, Ганко, і Київ*; польський фразеологізм *Do wielkiej /jasnej /ciężkiej Anielki* [101] – позначає психічний стан людини.

В окрему групу виділяємо ФО, у яких наявні жіночі імена, які вирізняють поведінку цінностей, світоглядні позиції, характерні реакції в типових ситуаціях (зумовлені особливостями культури): *Кожна Ганна по-своєму гарна, У кожної Меланки свої забаганки, Така Маруна як і hrabina, Яка Настя, таке й з нею щастя.*

Цікавий приклад каламбурного вживання власного імені замість загального, де власне ім'я виступає у ролі показника загалом людини і не має символічного значення представлений у дослідженні О. Селіванової, де авторка зазначає: «Порушення семантичного узгодження зворотів створює пареміологічні химери, мотивація яких має афективне підґрунтя з метою підкреслити жартівливе ставлення етносу до далекої рідні»: укр. *його мати матері двоюрідна Параска*; укр. *ваша Катерина нашій Орині двоюрідна Одарка* [69, с. 248]. У польському фразеологічному фонді високою фразеоактивністю вирізняються одиниці з компонентом-іменем жінки – *Dorota*, який транслює відповідну символіку. Ім'я *Dorota* раніше було синонімом жінки легкої поведінки: пол. *Każda Dorota ma swoje kłopoty* [101, с. 9]; *Nie namówisz, nie Dorotka. Słodko, Dorotko, ale drogo, niebogo* [101, с. 473].

Український та польський народи вшановують різних святих, імена яких вписані у ФО: *Święta Łucja dnia przyrzusa*, поляки святкують св..Люції і вважають, що у ніч з 12 на 13 грудня прибивляється день. Українці, в свою чергу, цей день пов'язують з іншою святою: *Барвара ночі увірвала, а дня доточила*. Спомин іншої святої покровительки, який поляки святкують 21 жовтня, пов'язаний із похолоданням: *Od Świętej Urszuli oczekuj koszuli*, а в українців цей день святкують 14 жовтня: *Покрова землю листом покриває* – і в цьому аналогові компонент імені відсутній, хоч фраземи близькі за змістом.

Розглядаючи структуру та семантику українських та польських фразеологізмів з компонентом «жіноче ім'я» ми мали змогу з'ясувати певні питання теоретичного та практичного змісту. Використання специфічної в наведених вище мовах власної назви надає фразеологізму національного

забарвлення, проте, з точки зору універсальності метафоричного мислення, українські та польські одиниці не відрізняються: вони виражають спільне значення при відносному збереженні граматичної структури.

Аналіз фактичного матеріалу з компонентом «жіноче ім'я», свідчить про те, що в українській мові у більшій мірі формується негативний, ніж позитивний образ жінки, що демонструють такі негативні стереотипи: «надмірна емоційність, нестриманість»; «надмірна балакучість»; «брехливість»; «лінощі»; «неохайність»; «хитрощі», що рідко спостерігається у польській мові. Характеристика позитивно маркованих фразеологізмів, що описують жінок, дає змогу зробити висновок, що найчастіше у стереотипах, як поляків, так і українців, зображені такі риси як: «привабливість»; «кмітливість»; «працьовитість»; «мудрість» (для жінок старшого віку) [6].

Разом з тим слід відзначити, що в сфері досліджуваної проблематики залишаються й недостатньо розроблені питання. Вартими уваги є функціональні й соціолінгвістичні аспекти ономастичної фразеології. Видається необхідним ґрунтовніше вивчити семантику фразеологізмів на матеріалі всіх слов'янських мов.

2.3. Семантика фразеологізмів з компонентом «чоловіче ім'я» в українській та польській мовах

Проблеми семантичного статусу власного імені, його природа й характер як антропонімного компонента, його роль у мотивації фразеологічного значення та вплив на сукупну семантику сталого вислову давно привертала увагу як польських, так і українських дослідників. Вивчення ономастичного компонента фразеологічної одиниці можна розглядати у двох площинах. У першому випадку метою дослідження має стати встановлення зв'язків між значенням ономастичного компонента фразеологізму та відповідною власною назвою у вільному, нефразеологічному вживанні. Прихильники протилежної теорії подібне розуміння семантичної природи власної назви співвідносять із класом речей та наполягають, що «власні назви не містять у собі ні поняття, ні значення. Вони є лише розпізнавальним знаком» [74, с.45]. У зв'язку з цим виникає дискусійне питання, наскільки правомірно говорити про семантичність власної назви у мові, адже у слов'янському мовознавстві є чимало прихильників саме теорії асемантичності ономастичної лексики. Ми погоджуємося із думкою А. Кравчук, яка стверджує, що «власну назву не варто трактувати як безпоняттєвий знак-ідентифікатор, оскільки в мові й особливо у мовленні вона наповнена значеннєвим змістом» [42, с. 18].

Фразеологічні одиниці з власною назвою містять значний історичний й національно-культурний потенціал та характеризують людину в тому чи іншому аспекті її діяльності та ситуацію в якій вона знаходиться. На характер власної назви впливає ряд таких факторів, як географічне середовище, культура та релігія народу, соціальне середовище та інше. Серед усього ономастикону, насамперед, антропоніми виступають частиною історії народу, віддзеркалюють побут, світогляд, фантазії, художню творчість народів, їх історичні контакти.

На появу тих чи інших імен впливає соціально-економічний, культурний та історичний розвиток суспільства. Особові імена мали всі люди у всі часи і у всіх цивілізаціях. При цьому майже всі імена людей несуть на собі яскравий відбиток відповідної епохи. Сучасний мовознавець В. Герасимчук [20, с.44] особливо акцентує увагу на тому, що власні імена в українських фразеологізмах мають різноманітне смислове навантаження. Є фразеологізми «історичні», завдяки названям у них іменах можна «прочитати» сторінки з нашого минулого. Їх можна знайти в кожному фразеологічному словнику, наприклад: *Зле, Романе, робиш, що литвином ореш* (ідеться про князя Романа Ростиславовича, який, перемігши білорусів, впрягав їх до плуга, щоб освоїти нові місця). Особливою прихильністю і повагою пройняті фраземи, присвячені Б. Хмельницькому, завдяки якому український народ відчув себе творцем власної історії: *Висипався Хміль із міха та показав ляхам лиха, За старого Хмеля – людей була жменя* тощо [83, с.403]. У польській мові теж трапляються фразеологічні одиниці з власними чоловічими іменами, які пов'язані з історією: *Za Jana Kazimierza nie stało miast i żołnierza* - піддрунтям фразеологізму стали за панування цього короля численні війни, які знищили цілі території [101, с.825]. *Dobierze się do mego Dubrawski, nie minie go wyszomirska grusza.* (Dubrawski – суддя в Житомирі, який дуже жорстоко судив призвідників українського бунту в 1768 р.) [101, с.497]. *Zarobił, jak król Jan na Wołoszczyźnie.* (Тут розповідається про невдалу угорсько-молдавську політику Собеського і молдавського походу в 1686 р.) [101, с.825]. *Obaczym, co na to Czapllic* – (За Ліпінським, вислів пов'язаний з особою Целестина Чапліца із Шпанова (1723-1804), правника, з думкою якого рахувалися під час судових процесів) [101, с.351]. *Posłać po Liche, Posłać po Liche, ma paskudnika* – «напитися до неприємності, що аж очі затягуються імлою, як у хворої худоби». (Зворот від прізвища серадського ветеринара Lichy, який жив у XIX ст.) [101, с.313].

Як бачимо, про семантику власних назв написано ряд наукових праць, однак ця проблема надалі має вільний для дослідження простір. Недостатньо вивченими як у польському, так і в українському мовознавстві залишаються питання значеннєвої природи власної назви, а саме чоловічих імен, як компонента фразеологічної одиниці. Порівнюючи фразеологізми з традиційними популярними чоловічими та жіночими іменами у польській та українській мовах, виявляємо, що в кожній із них кількість фразеологізмів, що містять антропонімний компонент на позначення особи чоловічої статі, значно перевищує кількість фразеологічних одиниць із антропонімним компонентом на позначення особи жіночої статі.

Спробуємо згрупувати зібрані нами одиниці залежно від того, яка ознака виступає на перший план, стає основною. Л. Скрипник, зазначаючи, що «показчик сталих словесних формул з іменами людей – прислів'їв, приказок, приписів народного календаря, різних римованих приповідок, якими дражнять так чи інакше названих людей, тощо – нараховує сотні одиниць» [72, с. 153]. В українській мові особливою фразеотворчістю відзначаються такі імена, як: *Іван, Грицько, Альоша, Андрій, Пилип, Омелько, Стецько, Петро, Марко, Василь* та ін. У польській мові простежується більша фразеотворчість в таких чоловічих іменах: *Maciek, Paweł, Gaweł, Wojtek, Bartek, Jan, Michał, Kuba* та ін. Загалом простежуємо тенденцію, що ім'я *Іван (Івась, Ясьо), Григорій (Гриць, Грицько) та Василь (Вася, Василько)* є безперечними лідерами в антропонімах української мови. Давайте розглянемо вживання деяких із них: наприклад, чоловіче ім'я Григорій, що походить із грец. γρηγόριος, утвореного від грец. γρηγορος – «уважний», «зосереджений», «зібраний», буквально «той, хто не спить, пильнує» [34, с. 53]. В українській мові вживається через посередництво старослов'янської. У фраземах повне таке ім'я майже не вживається: *Як звали мене Грицьком, носив я гроші мішком; як стали звати пане Григорій, то й став як гриб голий* [85, с. 88]. Зафіксовані українські народні, діалектні, форми від імені Григорій – Гриць, Григір, Григор, Грись,

Гриць, Грицько, Ригір, Ригор та зменшені форми Григорко, Гриць, Грицик, Грицько, Грицуня, Грицуненько, Грицуньо, Гринь, Гриньо, Гринько, Гриша, Гришко, Ригорко. Для стійких сполук властиві такі форми, як Грегоре, Гриню, Грицю та Грицько: *Говори пане Грегоре, а гора таки дурна.*; *Терпи, Грицю, хоч яка спека* [85, с.140]; *Без Гриця и вода не освятиця* [85, с.157]; *Велике свято, що Гриць в церкві* [85, с.264]; *Гриць наварив, Гриць и пожив* [85, с.324]; *Гриць за волами, Гриць и за дровами* [85, с.460]; *Не спускайся, Грицю, на дурницю, бо дурниця тебе зрадить, що й ворожка не порадить* [85, с.478]; *Чотирох свічок спалила, закім Гриця умила, а пятий каганець — такий Грицько поганець* [85, с.497]; *Вертай, Грицько, бо у церков заїхали* [85, с.503]; *Я робити добре вмію: піч топлю, руки грію; руки грію, плечі пару, не йди, Грицю, або вдару* [85, с.549]. Також ми можемо виділити стійкі сполуки із антропонімом Василь, яке походить з грец. βασιλεύς – «цар» та означає «перський цар, князь» [90, с. 45]: *Василю, не бери на силу* [85, с. 216]; *Годі, Василю, бабити, бо чорт чепелик взяв!* [85, с.286]; *Поки Василя, поти весілля* [85, с.405]; *Василь бабі сестра у первих* [85, с.405]; В українській мові цей антропонім входить до стійкої сполуки на Василя, що означає «Старий Новий рік» або «свято Василя та Маланки» – день, коли починали засівати, його ще називають день Василя Великого (зимній Василь) – 14 січня, а 28 липня – Василя літнього. Натомість у польській мові лідерами є імена *Maciek, Jaciek*: «*Jaciek/ Maciek z izby, Jaciek/ Maciek do izby*», «*Maciek Maćkiem zostanie*» [42].

Важливим є те, що імена у фразеологізмах можуть бути різними за структурою: як повними, так і їх варіантами. До першої групи відносимо такі: *Андрій, Борис, Іван, Макар, Матвій, Сізіф, Тарас* та ін. Варіанти імен можуть творитися усіченням, усічено-суфіксальним та суфіксальним способами. У складі аналізованих фразеологізмів маємо такі варіанти імен: усічені: *Борис (Борислав), Настя (Анастасія), Парася (Параскевія)*, усічено-суфіксальні: *Дуня (Євдокія), Тимко (Тимофій), Одарка (Дарина), Панько (Пантелеймон)*,

суфіксальні: *Кіндратик (Кіндрат): з Кіндратиком в голові, за царя Тимка /Панька* та ін. Зважаючи на свій переосмислений характер, власні назви у складі фразеологізмів можуть вживатися не тільки для номінації особи, а й для вираження емоційної оцінки певних якостей, як позитивних, так і негативних. Причому характер оцінки у фразеологізмах зазвичай тісно пов'язаний із негативними або позитивними образами, що асоціюються з ім'ям; рідше трапляються і без оціночні звороти.

В українському мовно-культурному просторі маємо негативне забарвлення фразеонімів – імен чоловіка на позначення його дурості, недоумкуватості та неробства: *дурний як Іван* [85, с.12]; *дурний, як Омелько, уже й Стьопа борцем хлопа* [83, с.178], *Ванька дома, [так] Маньки немає, свисни Ванько: ти дурніший, а я за куцями посиджу* [83 с.147]; *Стецько з печі – торбу на плечі*. У польському мовно-культурному просторі значення «дурний» могло закріпитися за іменем у фольклорі (порівн. постійні епітети до імен *głupi Gala; głupi Jasio; głupi Maciek; olszowy Marcin; olszowy Maciek* [101]. Такі фольклорні мотиви, підкріплені свого часу усвідомленням соціального походження певної категорії імен, а отже, їх меншовартості, співзвучні зі значеннєвим виявом імен у фразеології: *Maciek z Wilanowa/Wrotkowa* – (простакуватий, необтесаний); *Bartek za piecem wychowany*; *Bartek z niego* – (простак, дурень); *chodzi jak niesolony Wojtek* – (ходить, як дурний); діал. *Nie rób się Janym* – (не вдавай дурного); *Jo je z tego Janym/Pietrym* [42] – (не знатися на чомусь).

Імена входять до фразеології безпосередньо з мовної системи, ніби обминаючи конкретних носіїв, тому найчастіше мають у фразеологічних одиницях значення «людина», яке здебільшого зазнає семантично ослабленого значення: *Zdychali się dwa Jędruchy: jeden ślepy, drugi głuchy*, виражене зазвичай звертанням *Pójdź, Kuba, twa zguba* [37], причому ім'я-звертання підбирається суто формально, відповідно до вимог засобів поетичного синтаксису – рими та ритму: *Na lądzie, i na morzu wszędzie bieda, mój Grzegorzu; Ale, ale, panie*

Michale; Bieda w kraju, Mikołaju; Kwita, panie Mikita; Jakubie, masz w czubie [42].

Ми спробували виділити такі семантичні групи з антропонімічними фразеологізмами, які мають у своєму складі «чоловіче ім'я»:

- загальне значення особи: *Żebro Adama* [101, с.82], *Адамове ребро* [84, с.13];

- характеризують людину за зовнішніми та внутрішніми ознаками: *Każdy Teodorek ma swój wzorek* [101, с.112]; *У всякого Мусія своя затія* [85, с.308];

- вказують на фізіологічні або фізичні характеристики людини: *Глянь на вид та й скажи, що Свирид* [85, с.88]; *Lada Maciek na piecu to też tak potrafi* [37, с.81]; *cienki Bolek* – (високий); *szybki Bill* – (надмірно імпульсивний чоловік);

- позначають матеріальний достаток або, навпаки, нестатки: *Zarobił jak Michalek na wieprzach; Zarobił jak Zubrzycki na mydle; Заробив як Мартин на милі; заробив, як Марко (Хома) на вовні* [37, с.465];

- вказують на результат, кінцеву межу чогось, наслідки: *Іван зробить, Іван з'їсть; Гриць наварив, Гриць і пожив; Sam Bartek zrobi, sam Bartek zje; Paweł zemleł, Paweł zje* [42].

- несподівані, недоречні дії людини: *wurwać się jak Filip z kopori; вискочити (вистрибнути) як Пилуп із конопель;*

- надмірні дії, жадібність: *Wielki Maciek zje na raz całą placę* [42]; *Розпережися, Максиме, може ще поміститься; наївся як Май груш; як Мартин до мила;*

- мають обставинну семантику й вказують на місце та час: *Na łono Abrahama* [105, с.81]; *Пішов Тарас за лозами; куди Макар телят не ганяв* [73, с.269];

- морально-психологічні характеристики особи, уміння гарно говорити: *Co wie Grześ, to i cała wieś; Mówisz jako prawy Michał; Говорив Мирон рябої кобили сон; Без Гриця і вода не освятиться;*

- фразеологізми, які надають оцінку ситуації чи окремій людині: *Jaki Maciek do kościoła, taki i z kościoła; Zawsze Bartosz Bartoszem* [42]; *Масли Федя медом, а Федь усе Федьом; Бісів Юхим – і з води вийде сухим; Чого ся Івась не навчиться, того й Іван не буде вміти* [85, с.345]

- соціальна характеристика людини та стан суспільного життя загалом: *Jak Kuba Vogu, tak Bóg Kubie; Як Хома до Бога, так Бог до Хому; Пан із паном погодиться, а Іван у спину дістане* [37, с.121];

- інтелектуальні можливості особи: *Ja o Pawle, a on o Gawle; Poczciwy jak Cygan; Хто про Хому, а він про Ярему; Казав Наум: візьми на ум!* [42, с.81]
фразеологізми, які вказують на нещастя, невдачу: *Бідному Савці нема долі ні на печі, ні на лавці; На бідного Макара всі шишки летять*; описують зовнішній вигляд особи: *Альоха з водокачки; Альоха з мильного заводу* [85]. Подібного значення не знаходимо у польських антропонімах.

Викликає інтерес поєднання двох імен (як правило, на позначення осіб різної статі) у фразеологічній одиниці. Такі пари зазвичай різняться у мовах різних народів, хоча трапляються і збіги, як, наприклад, *кожна птиця знайде свого Гриця*. В українській мові таких пар незліченна кількість, але у більшості випадків фразеологічні одиниці з їх іменами викликають насмішку, іронію [42]: *зібрав Бог пару – Карпа й Хвеську; парочка – Семен та Одарочка; Кожна дівця діждеться Гриця; який Судір, така й Ганка, який кожух, така й латка*. Порівняймо, у поляків: *Każda Kasia ma swego Jasia; Każda Kunda znajdzie swego Edmunda; Każda Różia znajdzie Józia; Każda Marta znajdzie Gotarda*.

Антропоніми в обох досліджуваних мовах стають стрижневими компонентами цілого ряду фразеологічних одиниць, які пов'язані з народними прикметами через церковні свята. Найчастіше вони виступають у загальнонаціональних варіантах, які виникли на основі давніх запозичень і відображають процес поєднання літературної та усної форми української мови. Наприклад, в українській мові: *До Дмитра дівка хитра, а після Михайла хоч*

за попихайла; *Варвара* мостить, *Сава* гвоздить, а *Микола* кріпить; *На Петра Вериги* розбиваються криги, *На Миколи* та *ніколи*; до *Миколи* не сій гречки і не стрижи овечки; не все в неділю *Петра*; сміливий, як *Святий Петро*; як на *Петрів* день спека, то на *Різдво* мороз; ось тобі, бабусю, і *Юр'їв* день [57] і т.п. У польській мові спостерігаємо такі прикмети, пов'язані із чоловічими іменами: *Na św.Ludwika* na *grudzie* *koń* *utyka*; *Marcin* *przychodzi* na *białym* *koniu* [57].

Аналізуючи подані фразеологічні одиниці з компонентом «власні імена чоловіків», спостерігаємо, що в українській та польській мовах їхнє значення найчастіше співпадає. Серед негативних конотацій трапляються такі значення: ‘дурний, нерозумний’, ‘ледар’, ‘невмілий чоловік’, ‘набридливий чоловік’, ‘безталанний чоловік, невдаха’, ‘нечесний, брехливий чоловік’, ‘той, що прибіднюється’, ‘жадібний чоловік, скнара’, який любить багато їсти’, ‘неохайний, негарний чоловік’, ‘пихатий, чванливий чоловік’, ‘несамостійний, невірний у своїх рішеннях чоловік’, ‘підступний’, ‘боягуз’, ‘балакучий’. Серед позитивних конотацій для чоловічих імен у вищезгаданих мовах є такі: ‘сильний чоловік’, ‘багатий чоловік’, ‘терплячий’, ‘щасливий чоловік’ [7].

Відтак, можна впевнено стверджувати, що подібність реалій і понять, образів і асоціацій у різних народів є причиною збігу компонентного складу багатьох досліджуваних фразеологізмів в тотожних лексичних мікросистемах. Порівняльний аналіз відповідників у польській та українській мовах засвідчує, що оніми часто збігаються за внутрішньою формою, але, разом з тим, у кожного народу своя система символів. Розвиток різних конотацій спільного антропоніма у польській та українській фразеології свідчить про відмінності у сприйнятті досліджуваних образів кожним народом. Отже, фразеологізми з ономастичним компонентом переважно є безеквівалентними, оскільки тісно пов'язані з історичними, соціальними, культурними та релігійними особливостями конкретної мовної спільності, з ментальністю народу, характерною для нього картиною світу.

.

.

3. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ «ВЛАСНЕ ІМ'Я» ЯК ОДИНИЦІ МІЖМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

3.1. Спільні моделі фразеологічних одиниць у польській та українській мовах

Яскравими лексичними компонентами національно забарвлених фразеологічних одиниць є власні імена. У них закодована пам'ять століть, у ній закладена така змістовна інформація, яку сучасні методи дослідження ще не дозволяють виділити повною мірою. Власні назви колоритно віддзеркалюють побут, звичаї, традиції, вірування та світобачення людини, сприяючи при цьому формуванню мовної картини світу суспільства, і становлять велике зацікавлення для вербалізації різних ментальних груп.

Прокласифікувавши зібрані нами власні назви, можна говорити про так звану мотивацію у фразеологізмах. Адже в основі значення фразеологічної одиниці знаходяться мотиваційні відношення. Основою таких відношень є конотативна та асоціативна природа внутрішньої форми. Д. Ашурова з цього приводу зауважує, що мотивація фразеологічної одиниці – це відношення в семантиці словосполучення, які характеризуються співвіднесеністю з певними образами, найменування, словами, іменами тощо [1, с.35].

Ми вже знаємо, що фразеологія тісно пов'язана з ономастикою, яка є відбитком культури та ідеології суспільства кожного окремого народу. Тому ми дослідили та проаналізували польські фразеологізми з компонентом порівняння в семантичному аспекті та спробували знайти їх відповідники в українській мові. Фактичний матеріал був зібраний методом суцільної вибірки із таких польських лексикографічних джерел: «Słownik frazeologiczny języka polskiego» pod red. S. Skorupki; «Mały słownik frazeologiczny języka polskiego» pod red. S. Bąby, J. Libereka; «Dzieje przysłówia polskiego w toku pięciu wieków. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowionych polskich» pod red. J. Krzyżanowski ; а також українських: «Словник фразеологізмів української

мови» під ред. В. Білоноженка, І. Гнатюка; «Українські приказки, прислів'я і таке інше». під ред. М. Номиса; «Фразеологічний словник української мови: близько 2500 виразів» під ред. В. Ужченка; «Короткий українсько-польський словник усталених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки» під ред. Космеди Т., Гоменюк О., Осіпової Т. та на основі статей дослідниці польських онімів А Кравчук. Вивчення компаративних зворотів було у колі зацікавлень багатьох дослідників. Проблема виділення стійких порівнянь із загального складу фразеологічного фонду вперше була порушена у працях таких лінгвістів, як В. Виноградов [17], І. Чернишова [89] та ін., які у своїх загальних концепціях відводять порівняльним фразеологізмам окреме місце. У порівняльному аспекті досліджувались компаративні фразеологічні одиниці із ономастичним компонентом у двох споріднених мовах.

В. Мокієнко пропонує розрізняти оніми в складі фразеологізмів за критерієм їхньої «актуалізованості» [54, с. 211–212]. До першої групи науковець зараховує фразеологізми з компонентами-онімами, що пов'язані з широко відомими міфологічними, релігійними, літературними чи історичними фактами: в укр. *Висипався Хміль із міха та показав ляхам лиха; баба Параска і баба Палажка*. Такі фразеологізми можуть бути придатними для формування соціокультурних компетенцій у процесі засвоєння мови, адже є нагодою розповісти учням про цікаві фрагменти історії України та Польщі.

До другої групи В. Мокієнко зараховує фразеологічні одиниці, у яких власна назва набула оцінного значення, і такі оніми за семантикою є близькими до апелювативів: *Не дай, Боже, з Івана пана, а з Марійки добродійки; Не для Гриця паляниця* (загальнопоширені серед народу імена тут символізують низький соціальний статус, приналежність до незаможної суспільної верстви); *дурний як Стецько; дурний як Омелько* (імена набули символічного значення 'нерозумна людина'); *як Дунька з бомбоскладу; як Клава (Маня, Манька) з тивзаводу* (імена набули символічного значення «неохайно вдягнена людина»). Як відзначає Л. Скрипник: «Вже здавна на

Україні невдах називають *Хомою* чи *Химкою*, некультурних, недоумкуватих – *Ганкою*, *Феською*, *Хіврею*, дурнів – *Стецьком*, неуважних, неспритних – *Солохою*, *Солонієм* тощо» [73, с. 113]. Варто зазначити, що такі конотації власних імен мають часове обмеження: на сьогодні деякі з наведених імен вже не входять до активної лексики і не мають виразних конотацій. Такі ономастичні фразеологізми можуть бути досить складними для розуміння для представників інших культур, адже в кожній мові імена набувають специфічних конотацій, також в складі фразеологічних одиниць (напр., у польській фразеології ім'я *Zosia* може означати «добру господиню» – *Każda Zosia – dobra gosposia*, «жінку, яка все робить сама» - *Zosia samosia*, а також значення «кожному своє» - *Jeden woli Zosię, drugi – Marysię*.

До третьої групи, за В. Мокієнком, входять ономастичні фразеологізми з компонентом, створеним мовними жартами, каламбурами, так звані псевдоімена: *віднести до Івана Могильного* (поховати), *іти до Лежухова* (спати); *перевестись до Вишневецького* (померти; Вишневецький – псевдовласне ім'я, що постало на основі загальної назви *вишня* внаслідок персоніфікації. Порівн.: *перебратися у вишеньки* (померти); *поїхати в Хранівку* (хропіти уві сні). У польській мові знаходимо фразеологічні одиниці із схожим значенням: *uciąć Chrapickiego*; *czytać dzieło Chrapickiego* («хропіти, міцно спати»); *Powąchasz się/poznasz się/zobaczysz się z panią Brzozowską!* («дістанеш березової каші (різок)»); *ożenić się z Łopacińską*; *wyść za mąż za Łopacińskiego*; *Oj pójdę ja, pójdę za Piaseckiego, za Murawskiego* (звороти зі значенням «померти»); *panna Trzepalkowska* («балакуча жінка»); *pan Niechajno* («легковажна людина»). Джерелом лінгвокультурної інформації фразеологізмів з псевдоонімним компонентом є, як бачимо, мовно-культурний простір.

Порівнюючи фразеологізми, що належать до різних мов а саме: двох споріднених мов, враховуємо основні принципи співставного вивчення фразеології, тобто принцип еквівалентності або безеквівалентності

Згідно з цими принципами усі фразеологічні одиниці можна поділити на такі групи:

I. Повні еквіваленти вирізняє тотожність семантики, внутрішньої форми, граматичної й експресивно-стилістичної характеристики: укр. *Хома невірний, Сізіфова праця*; пол. *Niewerny Tomasz, Sizifowa praca*.

II. Умовно повні еквіваленти. Можуть відрізнятися інтенсивністю ознаки, певним складом лексичних компонентів, можуть мати неповну тотожність внутрішньої форми або граматичної характеристики, а також відмінність у образах, покладених в основу фразеологічної одиниці (укр. *За царя Панька (Гороха, Тимка; Голий, як турецький Бубон)*, пол. *Za czasów króla Świeczka; Goły jak święty turecki*).

III. Часткові еквіваленти. Головний показник – внутрішня форма: фразеологічні одиниці однакової семантики, але з різним мотивуючим способом (укр. *мов Марко з пасльону*; пол. *Jak Filip z kopori*); фразеологічні одиниці з однаковим мотивуючим способом, але різної семантики (укр. *Парочка – Семен і Одарочка*; у пол. *Jaki Maga, taki Jaga*).

IV. Безеквівалентні фразеологічні одиниці, що містять національно-специфічні елементи, антропоніми, що містять алітерацію, рими: в укр. *Не вмер Данило, так болячка задавила*; у пол. *I na lądzie, i na morzu wszędzie bieda, mój Grzegorzu; Ale, ale, panie Michale; Bieda w kraju, Mikołaju; Małgorzata, idź do kata; Kwita, panie Mikita; Jakubie, masz w czubie*, старослов'янізми. Як правило, подібні фразеологічні одиниці перекладаються наступним чином: переклад повним або частковим еквівалентом; переклад словом або словосполученням; переклад контекстом (на прикладі); використання країнознавчого коментарю [63, с. 241].

До фразеологічних одиниць, що мають витoki з Біблії, належать вислови-переклади і стійкі сполуки, що утворилися за аналогією висловів з Біблії. Проаналізовані фраземи біблійного походження характеризуються зрушенням семантики та зафіксовані сучасними словниками. Кількісна характеристика

фразеологізмів, що походять із Біблії, є неоднаковою за частотністю. Найбільше стійких сполук, до складу яких входять власні особові назви, а саме: Адам, Єва, Адам і Єва, Петро, Юда: укр.. *Адам з'їв кисличку, а у нас оскома на зубах; від Адама; Єва та й та грішна, а про нас і балакать нічого; зрікся як апостол Петро Христа*; у пол.. *Od Adama i Ewy wprowadzać, Krewpu ro Adamie*. Крім того, до фразем-бібліїзмів входять такі власні назви на позначення осіб: Авель, Голіаф, Давид, Каїн, Лазар, Самсон, Хома. Наприклад, в укр.. *бідний Лазар; співати Лазаря; мудрий, як Соломон; Самсон і Даліла; Давид та Голіаф*; у пол.. *mądry Salomon, Samson i Dalila, Dawid i Goliat*. Наприклад, фразеологізм *мудрий, як Соломон* означає «певне мудре рішення», бо Соломон, коли став царем Ізраїльсько-юдейської держави і приніс Богові жертви, отримав від Бога уві сні пропозицію: «Прохай, що тобі дати?», то Соломон попросив мудрості або фразема *Давид та Голіаф*, розповідає нам історію про малого пастуха Давида, який з вірою у серці перемаг вилетня-Голіафа одним маленьким камінцем. Ім'я Каїн має, без сумніву, пейоративне значення, оскільки в усіх християнських країнах є синонімом убивці, нелюда. Це відображено й у фразеології, зокрема вираз *Каїнова печать*. Якщо за євангельською легендою Понтій Пілат – нещира людина, що своєю бездіяльністю сприяє злочиніві, то й пам'ять про нього збереглася погана. Очевидно, висока державна посада Пілата дала привід говорити про нього як про бюрократа і сам фразеологізм *посилати від Понтія до Пілата* - позначає «бюрократичну тяганину».

Фразеологічні одиниці біблійного походження мають у своїй структурі і присвійні прикметники, які вказують на приналежність або на характеристику персонажа: Адамовий, Валаамова, Іудині, Каїновий, Ноїв, Христовий: в укр. *Адамове ребро; Адамові діти; Валаамова ослиця заговорила; Іудине плем'я (поріддя, коріння); Іудині срібняки; Каїнова душа; Каїнове діло чинити; Ноїв ковчег та ін.*, то в пол.. *Żebro Adama, Balaamowa oślica, Dusza Kaina*. Наприклад, фразеологізм *Ноїв ковчег* на сьогодні означає і «надійний

притулок», і «місце зустрічі людей різних переконань», бо пов'язаний із подіями Біблії про врятування праведника Ноя, його родини, тварин від всесвітнього потопу. Всі вони плавали на збудованому Ноем ковчезі. Стійка сполука *Валаамова ослиця* заговорила пов'язується з покірливою, мовчазною людиною, яка за певних обставин виявляє непокірливість, оскільки за біблійними переказами моавітський цар звернувся через своїх представників до волхва Валаама про допомогу зняття облоги з міста Єрихона. Цар був впевнений, що волхв за допомогою магії знищить їхніх ворогів, і той, осідлавши ослицю, поспішив на допомогу. Однак Бог став на захист ізраїльтян, і з його волі ослиця відмовлялася йти вперед. Роздратований Валаам вдарив її двічі, і коли він замахнувся втретє, то тварина раптом почала говорити по-людськи. Як бачимо, фразеологізми біблійного походження, дуже мало відрізняються в українській та польській мовах, адже обидві країни є християнськими.

Тісний зв'язок імені з об'єктом, що називається, найбільш яскраво відображений у фразеологічних одиницях з міфологічними іменами. Досліджуючи фразеологічні одиниці античного походження, спостерігаємо збіг семантики та лексичного складу фразеологізмів у польській та українській мовах: *Ахіллесова п'ята – pięta Achillesa* «слабке місце»; *Дамоклів меч – miecz Damoklesa* «постійна загроза»; *муки Тантала – mięki Tantala* «нестерпне страждання від усвідомлення близькості бажаної мети і неможливості її досягти»; *скриня Пандори – ruszka Pandory* «джерело нещастя».

Досить часто в запозичених фразеологізмах використовуються семантично пов'язані з онімами відономастичні прикметники, які є основним структурним елементом фраземи, як в польській, так і в українській мовах, за яким закріплено суть конструкції. Наприклад, укр.. *Авгієві стайні; Ахіллесова п'ята; Ганнібалова клятва; Геркулесів подвиг; Геркулесові стовпи; Дамоклів меч; Езопівська (Езопова) мова; Прометейів вогонь; Прометееві*

муки; *Сізіфова праця (робота); Танталові муки; Адамові слізки*; у пол.. *judaszowy pocałunek, salomonowa mądrość, ofiara Abrahama, kainowa zbrodnia*.

Отже, можна стверджувати, що фразеологічна система української та польської мов, і зокрема фраземи, до складу яких входять власні назви, є семантично багатою. Однак увесь комплекс розрядів власних назв, що існує у лексичній системі, до складу фразеологізмів не входять. Структурними є ті оніми, яким надається особлива вага. В основі як української, так і польської фраземи є метафоричне відбиття дійсності, що базується на емоційному сприйнятті навколишньої дійсності, традицій, обрядів, вірувань.

На думку дослідників, «стаючи змістовно-структурними компонентами фразеологізмів, ім'я набуває конотативності, яка виникає з численних асоціативних зв'язків, притаманних оніму» [61, с. 61]. І через це до структури стійких сполук зараховуються найзагальніші, і в той час найуживаніші оніми-антропоніми, які втрачають своє первинне лексичне значення і набувають вторинного, переносного, тобто емоційнозabarвленого. Часто у фразеологізмах зафіксовано тільки зменшено-пестливі чи згрубіло-зневажливі форми як чоловічих, так і жіночих імен. На нашу думку, найтиповішими для української мови є утворення на **-ко, -ка** (Гапка, Дунька, Палажка, Параска, Феська; Грицько, Марко, Панько, Савка, Хомка), залежно від комунікативної ситуації можуть виражати пестливість або згрубілість. Наприклад, *Гарно наша Гапка жито жне, що і серпа в руки не бере; як Дунька у сливах; як баба Палажка і баба Параска; язиката Феська; за царя Гороха (Панька); як [той] Марко у пеклі; Стецько з печі, Стецько на піч; Який Хомка, така його донька*. У польській мові теж зустрічаємо зменшено-пестливі та згрубіло-зневажливі форми як чоловічих, так і жіночих імен. Найтиповішими серед них є утворення на **-ek, -ś, -k** (Maciek, Jacek, Bartek, Wojtek, Teoderek, Marysia, Jasio, Kasia, Zosia, Kaśka, Maryśka, Dorotka), які передають негативний відтінок у ставленні до мовця: *Dobra Agnieszka, kto z nią mieszka; Mądra Kaśka, ale sobie: jeszcze pół garnka ma, a już skrobie; Nie namówisz, nie Dorotka; Niech*

tu będzie Wojtek; Każdy Teodorek ma swój wzorek. Зменшено-пестливі та згрубіло-зневажливі оніми надають фразеологізмові особливої експресивності і емоційності та притаманні як польській, так і українській мові.

Власноіменні компоненти у складі фразеологізмів можуть зазнавати десемантизації, як в українській, так і в польській мовах. Тобто такі фразеологічні одиниці не мають смислового навантаження, відзначаються відсутністю конотацій, а їх функція у фразеології зводиться до виключно структурної і визначається позицією у фразеологізмі, а також римою. Важливою є форма імен, яка стає джерелом різноманітних жартів, дотепів та каламбурів: *Оришка-безкишка; Іван-тарабан*; пол.: *Figi miği u Jadwigi*. Власні назви у структурі фраземи є варіантами найменувань осіб за їх соціальним станом чи надання їм негативних характеристик: в укр.. *Оришка* – «плакса»; *Феська, Савочка* – «базіки»; *Пилип, Мартин, Стецько* – «дурні», а в пол.. *Wojtek, Jasio, Gawel* - «дурні»; *Bartek, Maciek* – «простаки». Використання онімів для характеристики людини є дошкульнішим, вразливішим, ніж застосування невласних найменувань.

Як бачимо, не можна заперечувати потужного національного впливу, адже історія кожного народу відображається в легендах, казках, християнських звичаях, повір'ях, піснях, ономастичних фразеологізмах та ін.. Тому у фразеологічному корпусі мови неможливе чітке розмежування категорій національного й інтернаціонального: ці категорії взаємодіють, в результаті чого інтернаціональне набуває рис національного і навпаки. Імовірно саме це є причиною того, що у різних мовах нібито незалежно один від одного виникають подібні фразеологізми, які нерідко містять однакові антропоніми.

Отже, основні компоненти фразем-онімів мають семантичний оцінний відтінок, який співвідноситься з народними та культурними асоціаціями, і є своєрідним віддзеркаленням мовної крани світу українців та поляків.

3.2. Проблеми перекладу фразеологізмів з власними назвами осіб

Процес перекладу є доволі складним процесом, особливо коли автор використовує різні художні засоби і своєрідний неповторний стиль, який перекладач має відтворити у вихідному тексті. Зауважимо, що говорячи про переклад ономастичних фразеологізмів, ми розглядаємо фразеологічні одиниці, що вжиті у трансформованому вигляді власних назв польської мови. Під трансформацією О.Пономарів розуміє «видозміну стійких словосполучень з певною стилістичною настановою» [64, с. 22]. Характерними особливостями видозміни фразеологізмів науковець вважає збереження їх внутрішньої форми, відносну стійкість та нарізно оформленість. Саме збереження внутрішньої форми дозволяє оновлювати фразеологічний образ, стертий унаслідок частого вживання. Стійкість таких видозмінених одиниць – ознака відносна, а не абсолютна, і ніби суперечить визначенню фразеологізму. Отже, в загальній системі мови фразеологізми виявляють найбільшу міру стійкості поза межами контексту, а в конкретному тексті набувають здатності до перетворення. Перетворені фразеологізми завжди зберігають подібність із семантикою вихідного джерела

Д. Буттлер зазначає, що варіантність фразеологічних одиниць – особлива, адже вона невмотивована, має «цілком факультативний, вільний характер, не обмежений ані стильовою приналежністю членів варіантного ряду, ані регіональною приналежністю, ані їхньою синтаксичною позицією» [95, с. 76–79]. Невмотивованість варіантності фразеологізмів частково заперечує С. Бомба, зауважуючи, що різниця між елементами варіантного ряду викликана різними чинниками: хронологічним, експресивним, рідше – територіальним. Учений звертає увагу на те, що неоднорідність фразеологізмів з огляду на частоту вживання і хронологічна неоднорідність частково перетинаються: варіант, котрий виступає рідше, є, як правило, старшим і рецесивним, натомість той, котрий трапляється частіше, – новішим і експансивним. [94]. Залежність характеру ідеосемантики від мінливих у часі

й просторі культурних доміант робить власні імена цілісними культурними орієнтирами, а відтак – предметом постійної напруженої соціокультурної й культуромовної рефлексії.

Питання перекладу ономастичних одиниць становить одну із гострих проблематик сучасного перекладознавства. Особливу перешкоду становить переклад власних імен у фразеологізмах, зокрема тих, що мають специфічну промовистість, яскраву образність. Задля збереження адекватності перекладу та усіх комунікативних норм, перекладач використовує лексичні й граматичні перетворення та може вибрати стратегію очуження або одомашнення, щоб відтворити авторський стиль та донести до читача ідею твору. Окрім цього, оніми здатні бути частиною гри слів, а тому часто потребують додаткового пошуку інформації дешифрування за допомогою контексту. Дослідниця А. Кравчук подібні фразеологізми з національно маркованими власними іменами відносить до розряду інтернаціональних [42, с. 55].

Розглянемо різні підходи до перекладу фразеологізмів та різні класифікації шляхів їх перекладу. Встановлення відповідності між польськими та українськими фразеологічними одиницями із антропонімічним компонентом використано систему п'яти ступенів еквівалентності, сформовану О. Селівановою [69]: (повні еквіваленти, часткові еквіваленти, відносні еквіваленти, фразеологічні аналоги, безеквівалентні фразеологізми), С. Максимов для аналізу відтворення безеквівалентних фразеологізмів запропонував свою класифікацію перекладацьких трансформацій [48, с. 128 – 131].

I. Лексичні трансформації.

1. Формальні лексичні трансформації.

1.1. Практична транскрипція – це спосіб перекладу лексичної одиниці шляхом відтворення звукової форми за допомогою літер української (польської) мови.

1.2. Транслітерація – це спосіб перекладу лексичної одиниці шляхом відтворення її графічної форми українською (польською) мовою.

1.3. Традиційне фонетичне та графічне відтворення.

1.4. Поєднання практичної транскрипції, транслітерації та традиційного фонетичного та графічного відтворення.

1.5. Калькування – спосіб перекладу лексичних одиниць з польської мови шляхом заміни її складових (морфем чи слів) лексичними відповідниками українською мовою.

2. Лексичні та семантичні перетворення.

2.1. Генералізація значення – це заміна польської одиниці перекладу, яка має вузьке значення, українською одиницею перекладу з ширшим значенням.

2.2. Диференціація значення – це вибір одного з еквівалентів, який найкраще відповідає контексту.

2.3. Конкретизація значення – це заміна французького слова загальним значенням українського слова (фрази) на більш конкретне (вузьке) значення.

2.4. Модуляція – семантичний розвиток значення.

II. Граматичні трансформації.

2.1. Дослівний переклад («нульова трансформація»).

2.2. Транспозиція – це зміна порядку слів у словосполученнях та реченнях.

2.3. Заміна – це заміна слова, що належить одній частині мови, словом, що належить іншій частині мови (морфологічна заміна), або заміна однієї синтаксичної конструкції іншою (синтаксична заміна).

2.4. Додавання використовується для компенсації семантичних або граматичних втрат.

2.5. Вилучення – це трансформація, протилежна додаванню.

III. Лексичні та граматичні трансформації:

3.1. Антонімічний переклад – це заміна поняття мови-джерела його протилежним у перекладі відповідною перебудовою висловлювання, спрямованою на вірне відображення змісту.

3.2. Повна реорганізація текстового сегмента. Це перетворення переставляє внутрішню форму будь-якого відрізка тексту: починаючи зі слова, фрази і закінчуючи повним реченням.

3.3. Компенсація втрат при перекладі.

Науковці досі не дійшли до спільної думки щодо повної класифікації способів перекладу власних назв. Під час письмового перекладу антропонімів офіційно можемо виділити чотири варіанти перекладу:

1) залишити онім у вигляді, в якому він був у мові оригіналу (найчастіше із тими онімами, чия назва пишеться латиницею);

2) транскрибувати онім (відповідно до чинних правил транскрибування з тої чи іншої мови як перекладацької трансформації);

3) транслітерувати онім (утім, практика транслітерації наразі вважається такою, що відходить у минуле, і вживається частково лише у випадку відсутності у мові графічних засобів відображення транскрипції);

4) перекласти онім (у випадку, якщо це поетичний онім, від розуміння значення якого залежить розуміння висловлювання або тексту).

З метою описання особливостей відтворення українською та польською мовами власних назв для нашого подальшого аналізу за основу взято

класифікації М. Бережної [11, с. 3–4] та виокремлено такі способи відтворення:

1. Підбір традиційних відповідників – спосіб перекладу власних імен етимологічно співвідносними еквівалентами мови вихідного тексту. Наприклад, пол..*Zosia, Jadwiga, Gawryło*, в укр. *Зося, Ядвіга, Гаврило*. У цьому випадку перекладачі легко могли перекласти завдяки вже існуючому відповіднику.
2. Транслітерування – передача знаків однієї мови відповідними літерами іншої. Це один з найпоширеніших способів передачі антропонімів у творі. Наприклад, пол..*Berta, Dorołka, Polonka*, в укр..*Берта, Доротка, Полінка*.
3. Транскрибування або транскрипція – передача звуків мови оригіналу відповідними знаками вихідної мови. Наприклад, прізвища *Maćkowa, Kręcejewska*, перекладемо українською як: *Мацькова, Кренцєєвська*.
4. Змішане транскодування – застосування транскрипції з елементами транслітерування. Зазвичай цей метод вживається для передачі прізвищ, хоча іноді краще перекласти шляхом калькування.
5. Адаптивне транскодування або метод морфологічної модифікації – передача дещо адаптованої граматично або фонетично форми слова у вихідній мові до мови перекладу. Польські імена *Łuka, Paweł*, перекладемо як Лука, Павло за допомогою методу адаптивного транс кодування.
6. Калькування – це буквальный переклад з метою максимального збереження оригінальної семантики. Переклад польського фразеологізму *Metternich w spódnice* означає «хитра жінка, дипломатка» та перекладається на українську мову Метерніх в спідниці. У цьому випадку метод калькування допоміг донести до цільової аудиторії смислове навантаження та дати натяк на якісну ознаку людини.
7. Транспозиція – підбір аналога зрозумілого для цільової аудиторії. Польське імя *Maciek* перекладається «шлунок» і вказує на людину з великим апетитом.

Застосування методу транспозиції було вдалим рішенням, адже це імя призначено для саркастичних та гострих висловлювань.

8. Семантична експлікація – переклад з додатковим описовим поясненням, якого немає в оригіналі. Польський фразеологізм *Wymaćkowawszy się, panie Macieju!* на українську мову інтерпретуємо як «спричинивши суперечку, повернутися до згоди». Саме такий переклад дозволяє розкрити прихований зміст цього фразеологізму.

Початок зацікавленості та дискусії щодо вивчення прізвищ у мовознавстві припадає на другу половину XIX століття. Перед мовознавцями постала потреба у їхньому відображенні та перекладі в ономастичних фразеологізмах. Кожна мова має свої «популярні» прізвища, які засвоювались фразеологізмами в різний час. Так, за спостереженнями А. Кравчук, у фразеології польської мови часто фіксуються прізвища відомих польських діячів – *Ferens, Lachowski, Kiszka, Kopernik, Skarga, Kościuszko: lepszy niż Lachowski; mocniejszy od Skargi; gadał z Ferensem; ma we łbie Kopernika; Siedzi jak Kopernik na słupie; Nadał się jak Kiszka w sobolach; Tadeusz Kościuszko, czerwone jabłuszko, a szyszka borowa – imperatrowa* [42, с. 54]. Прізвища, негнучкі в плані диференціації форми, до того ж нерідко «прив'язані» до конкретного денотата, в римованих ФО не підпорядковуються вимогам рими, а самі її визначають (*A zasie, Karasiu; Gdy przyjdzie godzina mortis, nie pomoże i doktor Fortys; Dobrze, dobrze, panie Bobrze; Majster Hugo robi nie na długo; Panie Szyszło, skąd to przyszło?* – «про невідоме, приховане джерело збагачення»). Оскільки прізвища співвідносяться з конкретним денотатом, існує суттєва різниця між фразеологічними одиницями з факультативним іменем та ФО з факультативним прізвищем. Так, у фразеологізмі *Nie rychło (Marychno), po śmierci wędrować* ім'я є лише засобом посилення експресивного ефекту, тоді як у ФО *plecie jak (PiekarSKI) na mękach* прізвище спонукає до пошуків екстралінгвістичного джерела виникнення звороту. Прізвища, якщо й характеризуються у ФО такими ознаками, то дуже

обмежено, лише в поодиноких прикладах: *Pipan skarży*, *Pipan świadczy*, *Pipan sądzi*; *Fic wygrał*, *Fic przegrał*. Прізвища, на відміну від імен, мають більше можливостей у плані вибору твірної основи, необхідної для створення каламбурного ефекту. Рідше представлені прізвища й у римованих зворотах, очевидно, через менші, порівняно з іменами, можливості варіювати свою формальну оболонку, достосовуючи її до рими. Антропонім як компонент каламбурної ФО спеціально підбирається з метою створення мовного жарту і комічного ефекту. Вигадати фіктивне ім'я важче, ніж фіктивне прізвище: набір імен у кожній мові є більш-менш сталим, і тут доводиться використовувати вже існуючі випадкові асоціації форми імені з іншими словами. Саме тому в польській фразеології каламбури творяться лише на основі кількох імен, а саме: *Lepszy To-masz, niż Ja-dam* («краще брати, ніж давати»); *Umarł Ja-kur, nastał To-masz*; *Najlepszy lokaj Sobestian* («найкращий слуга – сам собі»); *pani Władzia* («полицейський», від *władza*); діал. *Po-Tomku nic ni ma* (зворот, очевидно, походить з кашубського анекдоту, заснованого на каламбурі: жінка обіцяє вийти заміж за вдівця, за умови, як що в нього немає жодного спадкоємця (potomka); вдівець відповідає, що після Томека (po Tomku (potomku) «він жодної дитини не має»). Вигадати необхідне для каламбуру прізвище простіше, оскільки можна використати будь-який корінь – лексично значущу підставу каламбуру, оформивши його за допомогою відповідних формантів як одиницю польського антропонімікону: *Bodaj cię Winiarska obmyła!* (жартівливий прокльон), *żyje jak Antałowicz* («пияк»); *Łapikufel tu na imię, a przezwisko Karczma brat*; *panna Babska* («акушерка»); *uciąć Chrapickiego*; *czytać dzieło Chrapickiego* («хропіти, міцно спати»); *Powąchasz się/poznasz się/zobaczysz się z panią Brzozowską!* («дістанеш березової каші (різок)»); *pan Kręcicki*; *pani/panna Kręciejewska* («непосидюча особа»); *ożenić się z Łopacińską*; *wyjsć za mąż za Łopacińskiego*; *Oj pójdę ja, pójdę za Piaseckiego, za Murawskiego* (звороти зі значенням «померти»); *panna Trzepalkowska* («балакуча жінка»); *ciocia Potulicka*; *pani Umizgalska*; *pani*

Daradzka («жінка легкої поведінки»); пол.: *Pan Brański* «наречений»; *pan Niechajno* («легковажна людина»); *Sobiepan* – *hetman łakomstwa i zazdrości; Łatwiej u nas o Sobka, niżli o Wiernka; Lepszy pan Odbieralski niż pan Wydawalski; Kupniowskiego w tym użyć trzeba; Darmowskiego proszę zaniechać; Umarł Darmodaj; Wolę zawsze być Dzierżkiem, niż Czekałem* та ін. [42]. В українських фразеологізмах, до складу яких входять вигадані власні імена, спостерігаємо подібності із польськими прізвищами на позначення певної дії: *запрошує Вишневський; перевестись до Вишневського; піти до Івана Могильного; Скоро Лопатовський прийде; віднести в Яциківку; відвезти на Горбачове; поїхати на Воронове*. [13, с. 198]. Серед наведених деякі назви є виразно штучними, інші ж сприймаються як реальні багатодесигнатні прізвища, тому вони надають ФО особливого експресивного забарвлення – порівняймо також *I Dzierżek, i Nieczuja* (родова назва й герб, «багатий, але скнара». Припускають, що зворот міг виникнути під впливом Північної війни 1701–1721 рр., а під іменем треба розуміти Петра І). Ю. Кшижановський обстоює апелятивне походження компонента *Piotr*, вважаючи, що він міг виникнути під впливом французького дієслова *petrifier* – «жахати, знерухомлювати». Ще експресивніші каламбури з прізвищами відомих історичних постатей. Тут ефект досягається завдяки суперечності: носії мови співвідносять антропоніми передовсім з індивідуальними рисами історичної особи, проте в каламбурах ці культурноісторичні конотації деактуалізуються, і на перший план висуваються семантичні ознаки співзвучного з прізвищем слова, наприклад: *umazany/zabrudzony/usmarowany jak Mazepa; Co za Mazepa* (*mazać się* – «плакати, рюмсати». Цей фразеологізм напевно пов'язаний із тим, що Мазепа їздив до Польщі просити допомоги у боротьбі із царською Росією); *Miły Pawełski, wszystko się skarżysz, moglibyś my cię nazwać Skargą; Pan Sobieski z niego* (*sobek* – «егоїст»). Іноді для творення каламбуру залучаються іншомовні лексичні елементи: у фразеологізмі *Pacowie poginęli, Wojnowie nastali* прізвище *Pacowie* утворене від лат. *pac* – «мир»; мотивація

фразеологізму *Porozumieli się jak Budrewicz z Mosiewiczem* здійснюється за посередництвом фр. *monsieur* – «пан» (пан Будревич заадресував лист до сусіда французькою мовою *monsieur Mosiewicz*, а той, не знаючи французької, сприйняв це як насмішку й заадресував у відповідь *budre Budrewicz*) [42, с. 191].

Практика порівняльних фразеологічних досліджень переконливо свідчить про те, що фразеологія певної мови характеризується певним співвідношенням «особливого» і «загального». Тому, практично неможливим є порівняння фразеологічних одиниць міфологічного походження, що виокремилися із національних міфів та легенд. Вони, як правило, є безеквівалентними і потребують країнознавчого коментаря. Так само не можемо порівнювати фразеологізми літературного походження, оскільки у кожній національній літературі свої герої, за винятком декількох знаменитих на увесь світ. Неможливим також є порівняння фразеологічних одиниць, що містять історичну антропонімію, оскільки кожна країна має свою історію, а отже, можливість збігів мінімальна.

Деякі власні імена у складі фразеологічних одиниць втрачають здатність позначати одиничне, починають узагальнювати, виражаючи певні якості денотату. Наповнюючись апелятивним змістом, вони максимально наближаються до загальних назв. Власна назва-компонент фразеологізму може конотувати цілий комплекс рис і якостей, стаючи поліконотативною. Функціональна близькість даних імен до апелятивів підтверджується утворенням синонімічних рядів і антонімічних пар, також словотворчою активністю власних назв і виникненням рівнозначних апелятивів. Показником їх «загальності» служить також активна участь в утворенні інших частин мови. У мові широко відоме явище, коли власна назва переходить до розряду загальних. Однак, слід відрізнити власні назви від загальних, оскільки перші роз'єднують, диференціюють однорідні об'єкти, другі, у свою чергу – їх об'єднують, узагальнюють.

Розглянемо власні назви польської мови, що виступають у ФО в переносному значенні та існують закріплені словниками апелятиви з таким самим значенням: *antek* – «шибеник» (порівн. *bosy Antek; Antek znad Wisły/z Powiśla/z Bugaja/zwierzyniecki*); *filip* – «здоровий глузд; кмітливість» (порівн. *mieć Filipa w głowie* – «бути розумним»). За іменем Iwan у польській фразеології закріпилося значення «чорт» (*diabeł Iwan; to prawdziwy Iwan*). Тільки знаючи це переосмислення, можна мотивувати процеси переходу даного фразеологізму у розряд апелятиву: *Trafił bies na Iwana* (тобто можуть «натрапив свій на свого»). Так, особове ім'я *Berta* дало назву гарматі (*berta*), а назва гармати *gruba berta* (гаубиця калібру 422 мм), образно переосмислившись, стала фразеологізмом *gruba Berta* на позначення повної жінки. Переосмислення зазнав фразеологізм *głupi Jasio*, ставши розмовним медичним професіоналізмом *głupi jaś* – «знеболювальний укол»; апелятив *jadwiga* – різновид дерев'яного гака, використовуваного для перенесення вантажів чи вішання казанка над вогнищем, а також «вид плуга» (*Mała jadviga, a zboże dźwiga*; діал. *To jemu tak jidzie, jak na jadvidze*), *maciek* – «шлунок» (*nienapchany / nie na żarty maciek* – «ненажера»), *michał* – «плутанина, мішанина» (*ma michałki w głowie* – «не дуже розумний»), *posiać michałki* – «написати дурницю», *piotr* – «страх» (*nagnać / napędzić komu piotra* – «налякати»); *hitler* – «нарив, чиряк» (діал. *ma hitlera na dupie*). Польські джерела фіксують відонімний дериват *klimek*: *Klimkiem rzucać. Bo tak barzo klimki swe Ministrzy miłują, że bez takich nam żadnych swych ksiąg nie okazują. Rad klimkiem rzuci*. Вислів виник, імовірно, у зв'язку із «Klementинами», теологічними творами, приписуваними папі Клименту I, справжність яких піддавали сумніву протестанти у XVI ст.; звідси *klimkiem rzucać* значило «обманювати» [101, с. 76]. Іноді у ФО виступають відіменні деривати з якісною характеристикою на позначення хитрості, але подібності у фразеологізмах польської та української мов не спостерігаємо: *Wytańkowawszy się, panie Macieju!* – «спричинивши суперечку, повернутися

до згоди». Опосередковано про символіку українських імен у фразеологізмах свідчать такі переосмислені оніми та відонімні деривати як: укр. *микита* – «селянин, недоумкуватий, туполобий»; *помикитити* – «поперекручувати, недоладу переповісти»; *змикитити* – «вкрати»; *змикитити* – «зрозуміти» [87, с.278]; діал. *Микитиш ти щось небоже!* – «крутиш, брешеш» [87, с. 525]. Важливим свідченням набуття антропонімом символічного значення та переходу його до загальних назв є такі відантропонімні деривати, як: укр. *зайваньувати* – «крати», *зайванити* – «вкрати», *підкузьмить* – «обдурити, підманути» [43, с. 278]. Як бачимо, у ФО, утворених шляхом каламбурного обігрування антропоніма, набагато частіше виступають прізвища, ніж імена, які не мають подібності у двох згаданих мовах. Вибір того чи іншого антропоніма залежить від його співзвучності зі словом, яке виконує роль мотиватора, розкриваючи значення ФО чи її компонента.

Власні імена людей, а саме імена, патроніми, прізвиська, що з часом трансформувалися у прізвища, а також перейшли у форму апелятиву – це джерело знань не лише про суспільну, господарську та культурну діяльність певного етносу, а й віддзеркалення мовних, лінгвогеографічних, історичних особливостей. І. Франко щодо багатогранності фразеологічних одиниць писав: «...історик віднаходить у них (ВІ) сліди певних історичних мандрівок, колонізації і змішання народностей, а етнолог слідить по ним розвій певних національних та громадських інституцій і уподобань, еволюцію родинного та громадського життя, знань, ремесл і відповідних їм звичаїв і вірувань» [87, с. 391].

ВИСНОВКИ

Ця кваліфікаційна робота присвячена дослідженню специфіки функціонування та семантичного навантаження власних імен осіб (антропонімів) у складі фразеологічних одиниць на матеріалі двох мов – польської та української. Ознайомлення з поглядами та різними точками зору різних науковців стосовно цієї проблематики та класифікації ФО допомогло сформуванню власної точки зору. Всі завдання, які ставили перед собою, були виконані.

Фразеологізм – це семантично пов'язані сполучення слів, яке відтворюється у вигляді фіксованої конструкції з властивим їй лексичним складом і значенням. Фразеологічні одиниці здебільшого входять у ширші контексти, але деяким з них властива проникненість структури: вони можуть поєднуватися лише зі словом чи словами одного семантичного поля, вступати у взаємодію з багатьма словами, а також поширюватися за рахунок синтаксично зв'язаних із ними словами контексту, які певним чином доповнюють, уточнюють основний зміст фразеологізму.

Що ж стосується поділу фразеологічних одиниць на класи, то в нашому дослідженні ми брали за основу класифікацію В. Виноградова, який одним із перших запропонував класифікацію фразеологізмів, та розділив їх за семантичними групами. Цю класифікацію розширив Н. Шанський та додав «фразеологічні вирази» чим і вдосконалив цей розподіл.

Оскільки ономастика — це розділ мовознавства про сукупність власних імен, то відповідно і досліджували ми оніми. Власні імена – це особливий клас слів, найуживаніший у складі фразеологічної одиниці, що надає узагальненого символічного значення такій конструкції. Існує безліч класифікацій онімів, які не узгоджуються між собою. Ми розглянули головні види власних імен та назв, якими є: антропоніми, зооніми, топоніми, астроніми, космоніми, ідеоніми, ергоніми, гідроніми, етроніми, епоніми, прагматоніми, міфоніми,

але найбільше досліджували саме антропоніми антропоніми у складі ФО, що зумовлено тематикою, предметом і об'єктом дослідження.

Власним назвам у складі польської та української фразеології властиві, як ономастичні, так і мовні функції. Ю. Карпенко виділяє такі функції власних назв у мовленні: *номінативна, ідентифікаційна, експресивна, стилістична, естетична, ономастична гра, деструктивна*. Отже, можна зробити висновок, що лексичне значення власної назви утворюють ті образи, поняття, асоціації, що виникають у комуніканта в процесі комунікації, тобто в процесі їх функціонування у мові і мовленні.

Ономастичні фразеологізми у кожній мові є репрезентантами культури етносу, експресивними й образними одиницями та виражають позитивну або негативну оцінку предмета мовлення, а також виражають певні мотиваційні відношення, які трактує життя (оцінка ситуації чи окремої людини; форми поведінки людини; оцінка краси; досягнення бажаного, результат; напрямок; знаходження на чужині; зміна дня і ночі тощо), реалізуючи певний виховний потенціал.

За походженням власні імена поділяються на питомі одиниці та запозичені фраземи. Основною групою антропонімічних власних назв, що представлені у стійких сполуках української та польської фразеологічної системи, є власне питомі народнорозмовні одиниці. Найбільше у фраземах представлено особові імена, які набувають специфічного семантичного значення, що вказує на їх національну специфіку. До складу питомих фразеологічних одиниць з антропонімічним компонентом найчастіше входять особові чоловічі імена, жіночі – рідше. Ці імена, зафіксовані у досліджуваних фразеологічних словниках і збірниках прислів'їв, як правило, відповідають прийнятій формі.

Серед запозичених фразеологічних одиниць з антропонімічним компонентом особливу групу представляють фраземи біблійного та

міфологічного походження. Власні особові назви таких стійких сполук співвідносяться з персонажами біблійних оповідей та античним світом і асоціативно формують значення фраземи у мовній картині українців та поляків.

Проблеми перекладу фразеологічних одиниць є невід'ємною частиною теорії перекладу. Переклад фразеологізмів пов'язаний із проблемою фразеологічної еквівалентності. На нашу думку, з-поміж багатьох класифікацій типів польських і українських фразеологізмів у перекладі найбільш прийнятною є класифікація, запропонована

Базуючись на згаданій вище класифікації, ми виділяємо такі типи перекладу українських фразеологізмів польською мовою: переклад повних фразеологічних еквівалентів, переклад часткових фразеологічних еквівалентів, переклад нееквівалентних фразеологічних одиниць, калькування, описовий переклад, контекстуальна заміна при перекладі фразеологізмів. Зазначимо, що такі типи перекладу ми розглядаємо стосовно перекладу узуальних фразеологічних одиниць.

Методом наскрізного вибору ми виділили близько 400 (точніше 398) фразеологічних одиниць, до складу яких відносять власні назви осіб. У ході нашої роботи представлено аналіз найбільш показових в аспекті особливостей перекладу фразеологізмів і визначено, що частка еквівалентних і частково еквівалентних фразеологізмів в аналізованих ФО майже співпадає у загальному фразеологічному фонді обох мов. Причиною є те, що українська та польська мови належать до словянських мов, а значить мають спільні генетичні ознаки. Відповідно, у фразеологічних словниках обох мов вони представлені як еквіваленти.

Проте є частка ономастичних фразеологізмів польської мови, у яких важко віднайти еквівалент в українській мові. До них належать прізвища історичних осіб, літературні та міфологічні герої Польщі, а також

фразеологізми, утворені шляхом римування та створення каламбуру в іменах. В такому випадку перекладачі використовують транслітерацію власного імені або описовий переклад фразеологізмів, жертвуючи їх основним значенням. У переважній більшості випадків перекладачі вдаються до калькування трансформованих фразеологізмів, зберігаючи тим самим їхню додаткову експресивність. Використання власних імен у фразеологічних одиницях дозволяє зберегти його самобутність, експресивність, національний характер, підсилити певне забарвлення контексту.

Підсумовуючи результати нашого дослідження, зазначимо, що, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених перекладу польських, українських фразеологізмів, проблеми, пов'язані із таким перекладом, потребують подальшого опрацювання. Зокрема, недостатньо досліджено граматичні особливості фразем з ономастичним компонентом у польсько-українському перекладі.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Абузарова М. Фразеологічний елемент у перекладацькій практиці (на прикладі польської та української мов). *Kwartalnik językoznawczy*. Warszawa, 2016. С. 10-15.
2. Авксентьев Л. Особливості семантики фразеологічних одиниць сучасної української мови. *Українська мова і література в школі*. 1986. № 3. С. 29-32
3. Александрова С. Фразеологізми в загальнонародній мові та в художніх текстах. *Мовознавство*. 1993. № 6. С. 70-74
4. Алефіренко М. Проблеми фразеологічного рівня мови. *Мовознавство*. 1984. № 5. С. 42-47
5. Бабич Н. Стилїстика фразеологічних одиниць. *Українська мова і література в школі*. 1979. № 11. С. 17-22
6. Байдацька Г. Семантика фразеологізмів з компонентом «жіноче ім'я» в українській та польській мовах. *Славїстичні студії: лінгвістика літературознавство, дидактика: збірник наукових праць*. Хмельницький, 2022. Випуск 11
7. Байдацька Г. Семантика фразеологізмів з компонентом «чоловіче ім'я» в українській та польській мовах. *Славїстичні студії: лінгвістика літературознавство, дидактика: збірник наукових праць*. Хмельницький, 2022. Випуск 12. У друці.
8. Бачинська Г., Вербовецька О. Еквіваленти фразеологічних одиниць української та польської мов з онімним компонентом (на матеріалі «Короткого українсько-польського словника усталених виразів»). Серія: Філологія. Випуск 2. 2020. с.62-67
9. Бевзенко С. Вступ до мовознавства. Короткий нарис: Навчальний посібник. Київ: Вища школа. 2006. 143 с.

10. Белей Л. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. Ужгород : Патент, 1995. 120 с.
11. Бережна М. Тринадцять етапів перекладу власних імен та назв. *Вісник Сумського державного університету*. Серія Філологія. 2007, Т. 2 ; № 1. С. 62–67.
12. Білецький О. Лексикологія та теорія мовознавства (ономастика). Київ, 1992. 280 с.
13. Білоноженко В., Гнатюк І. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ: Наук. думка, 1989. 156 с.
14. Бойко Н. Народження нових фразеологізмів. *Українська мова і література в школі*. 1984. № 1. С. 38-40.
15. Буда В., Заваринська І., Нестайко І. До проблем ідентифікації та семантики слов'янської антропонімної фразеології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 25–28.
16. Булаховський Л. Нариси з загального мовознавства. Київ. 1952. Т. 1. с. 28—29.
17. Ващенко В. Фразеологізація компаративних зворотів. *Мовознавство*. 1975. № 4. С. 34-40.
18. Виноградов В. Об основних типах фразеологических единиц в русском языке. *Избр. труды: Лексикология и лексикография*. Москва. 1977. с. 140—161.
19. Вишневська Л. Еквівалентність польських і українських фразеологізмів: проблеми перекладу. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Випуск 9. Київ, 2015. 5 с.
20. Герасимчук В. Власні імена в українських фразеологізмах. *Диво слово: Українська мова й література в навчальних закладах*. 2005. Випуск 4. С. 43–47

21. Греков В. Роль ономастики у навчанні та вдосконаленні навиків перекладу. *Чорноморський національний університет ім. П.Могили «Молодий вчений»* №9, 2018. С. 94 – 99
22. Давиденко Л. Синтаксичні функції і структурно-семантичні модифікації фразеологічних одиниць: *Автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.01*. Київ, 1992. 18 с.
23. Демський М. Лексичні та граматичні особливості українських іменникових фразеологізмів. *Мовознавство*. 1981. № 2. С. 35-41
24. Денисенко С. Мотиваційна база фразеологічної деривації. *Мовознавство*. 1993. № 5. С. 49-55
25. Денисова А. Проблема дослідження класифікацій фразеологічних одиниць у лінгвістиці. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки: збірн. наук. праць*. Бердянськ. 2015. Випуск 6. С. 13-21
26. Доброльожа Г. Спостереження за онімною лексикою в ареальній фразеології. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Випуск 6 (1). 2013. С. 69–78.
27. Єрмоленко С., Бибик С., Тодор О. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
28. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика. Київ : Довіра, 2007. 172 с.
29. Івченко А. Проблеми ідентифікації ономастичної фразеології. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*. Херсон. 1993. Т. 1. С. 111- 117
30. Їжакевич Г. Стилїстична класифікація фразеологізмів. *Українська мова і література в школі*. 1971. № 10. С. 13-20
31. Калінкін В. Онімний простір та поетонімосфера: загальне і специфічне в обсязі й змісті. *Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-*

ту. Серія : Мовознавство. 4. 1 (9). Ономастика. Тернопіль : ТДПУ, 2003. С. 24–27.

32. Карпенко О. Проблематика когнітивної ономастики: монографія. Одеса: Астропринт, 2006. 374 с.

33. Кикоть В., Зосимчук І. Антропоніми як мовні та культурні. *Філологічний науковий електронний журнал*. URL : <http://www.rusnauka.com/> (дата звернення: 15.04.2022).

34. Коваль А. Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ: Либідь, 2001. 312 с.

35. Кононенко І. Співак О. Українсько-польський словник міжмовних онімів та паронімів. Київ: Вища школа. 2008. 343 с.

36. Кононенко В. Українська народна фраземіка: трансформації образу. *Мовознавство*. 1993. № 5. С. 21-27

37. Космеда Т., Гоменюк О., Осіпова Т. Короткий українсько-польський словник усталених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки. Познань-Харків: Коло (м. Дрогобич), 2017. 408 с.

38. Космеда Т., Гоменюк О., Осіпова Т. Українська фразеологія в польській аудиторії: проблеми засвоєння. *Українська мова у світі: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, 2016. 12 с.

39. Костюк А., Дунаєвська Л. Джерела української фразеології. *Студії з лексикології, граматики і лінгводидактики: Збірник статей*. Вінниця, 1999. С. 73-78

40. Кочерган М. Загальне мовознавство: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2003. 464 с.

41. Кравчук А. Реалізація семантики власної назви в польській ономастичній фразеології. *Мовознавство*, Львів, 2001. Випуск 2. С. 26-34.

42. Кравчук А. Семантика антропонімів у польській фразеології. *Проблеми слов'янознавства*. Львів, 2003. Випуск 53. С. 185–191.

43. Краснобаєва-Чорна Ж. Идеографічна класифікація фразеологічних одиниць у словнику фразеологічних термінів сучасної української мови. *Лінгвістичні студії : збірник наукових праць*. Донецьк, 2011. Випуск 22. С. 289 – 297.
44. Кудіна О., Пророченко О. Перлини народної мудрості. Німецькі прислів'я та приказки. Вінниця: Нова книга, 2005. 319 с.
45. Кузь Г. Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Лінгводидактичний вимір української ономастичної фразеології. 2021. Випуск 15. С. 10-17
46. Лисенко Л. Структурні типи порівняльних фразеологічних одиниць (на матеріалі англійської, німецької та української мов). *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки*. Кіровоград, 2010. Випуск 89 (3). С.90–97.
47. Лучик А, Антонова О, Дубровська І. Українсько-польський словник еквівалентів слова, Київ. 2011. 312 с.
48. Максимов С. Практичний курс перекладу. К.: КНЛУ, 2016.
49. Матвієнко А. Фразеологічні синоніми і варіанти. *Українська мова і література в школі*. 1965. Випуск 8. С. 16–20.
50. Мацько Л. Стилїстика української мови : підручник. Київ : Вища школа. 2003. 462 с.
51. Мельник М. Ономастика творів Ліни Костенко : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 1999. 18 с
52. Медведєв Ф. Українська фразеологія: Чому ми так говоримо. Харків: Вища школа. 1977. 232 с.
53. Мізін К. Порівняння у фразеології. Вінниця: Нова Книга. 2009. 240 с.
54. Мокієнко В. Варіантність як одно з джерел утворення фразеологізмів. *Мовознавство*. 1970. №5. С. 39-40

55. Мокієнко В. Історико-етимологічний аналіз фразеології та етимологія лексики. *Мовознавство*. 1990. № 5. С. 3-11
56. Мороз О. Ономастична фразеологія в українській та польській мовах в національно-культурному слов'янському просторі. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*, 2016. Випуск 66. Т. 278. С. 77–81.
57. Мороз О. Фразеологічні одиниці з компонентом «власне ім'я» в сучасній українській мові: структурно-семантичний аспект: *автореф. дис. ... канд. філол. наук*. Донецьк, 2002. С. 19-20.
58. Москаленко Н. З історії дослідження української фразеології . *УМЛШ*. 1967. №10. С. 22-26
59. Москаленко Н. Фразеологізми антропонімічного походження в українській мові. Київ: Наукова думка. 1969. 127 с.
60. Москаленко Н. Фразеологізми з антропонімами в українській мові. *Питання сучасної ономастики*. Київ: Наукова думка. 1979. С. 166–170.
61. Отін Є. Конотативна ономастична лексика. *Мовознавство*. 1978. № 6. С. 46–52.
62. Панасенко А. Склад і функціонування порівняльних фразеологізмів. *Урок української*. 2005. № 5-6. С. 25-26
63. Пасік Н. Власні назви в українській фразеології та пареміології : *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. "Українська мова"*. Київ, 2000. 15 с.
64. Пономарів О. Фразеологія (мовно-стилістичні поради). *Урок української*. 2002. № 7. С. 22-25
65. Редін П. Типи системних зв'язків фразеологічних одиниць у мові. *Мовознавство*, 1994. Випуск 4–5. С.50–52.
66. Русанівський В., Єрмоленко С. *Життя слова*. Київ: Вища школа, 1978. 192 с.
67. Рут М. *Образная номинация в русской ономастике*. Москва: Издво ЛКИ, 2008. 192 с.

68. Савчук Г., Мацюк В. Власні назви у складі фразеологізмів як перекладознавча проблема. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. Випуск № 36 (2)*. 2018. С. 148-150.
69. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): монографія. Київ – Черкаси: Брама. 2004. 276 с.
70. Семашко Т. Фразеологізми як знаки вторинної номінації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Філологія*. Харків, 2011. Випуск 61. С. 77–81.
71. Скрипник Л. Дзятківська Н. Власні імена людей. Словник-довідник. Київ: Наукова думка. 2005. 334 с.
72. Скрипник Л. Розвиток полісемії у фразеологічній системі української мови. *Мовознавство*. 1972. № 3. С. 3-12
73. Скрипник Л. Фразеологія української мови. Київ: Наукова думка. 1973. 278 с.
74. Суперанская А. Общая теория имени собственного. Москва: Изд-во ЛКИ, 2007. 256 с.
75. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. (За заг. ред. І.К.Білодіда). Київ, 1973
76. Сучасна українська літературна мова: Підручник: за ред. А. П. Грищенка та ін.. 3-тє вид., допов. Київ: Вища школа. 2002. 439 с.
77. Терещенко Л. Чоловічий іменник байок Леоніда Глібова. *Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія: Лінгвістика*. Херсон, 2010. Випуск 12. С. 271–276.
78. Терещенко Л. Семантика і структура онімів у байках Євгена Гребінки. *Мовні і концептуальні картини світу : зб. наукових праць*. Київ, 2009. Випуск 26. Ч. 3. С. 224–228.
79. Торчинський М. Аналіз власних назв як специфічних мовних одиниць. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства: Зб. наук. пр.* –

Ч. II, вип. 3 / Ред. кол.: В. В. Левицький, Л. І. Белєхова та ін. Хмельницький: ХНУ, 2007. С. 223 – 226.

80. Торчинський М. Структура онімного простору української мови: Монографія. Хмельницький: Авіст. 2008. 548 с.

81. Удовиченко Г. Предмет фразеології та семантичні типи фразеологізмів. УМЛШ. 1965. № 2. С. 24-28

82. Удовиченко Г. Фразеологічний словник української мови Київ: Довіра. 1984. 758 с.

83. Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологічний словник української мови: близько 2500 виразів. Київ: «Освіта». 1998. 224 с.

84. Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологія сучасної української мови : навчальний посібник. Київ: Знання, 2007. 494 с.

85. Українські приказки, прислів'я і таке інше / упоряд. М. Номис. Київ: Либідь, 1993. 768 с.

86. Фразеологічний словник української мови: у 2-х кн. / уклад.: В. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 1993. 984 с.

87. Франко І. Галицько-руські народні приповідки. Етнографічний збірник. Львів: Наукове Товариство імени Шевченка, 1910. С. 301– 541.

88. Химик В. Имя собственное человека в национальной русской культуре *Słowo. Tekst. Czas : Materiały Konferencji Naukowej. Szczecin, 2005. С. 22–27*

89. Чернышева И. Фразеология современного немецкого языка. Москва: Высшая школа, 1970. 199 с.

90. Чучка П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліра, 2011. 432 с.

91. Шанский Н. Фразеология современного русского языка. 3-е изд., испр. и доп. Москва. 1985. 135 с.

92. Bąba S., Liberek J. Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny. Warszawa. 2001.

93. Bąba S. Zmiany znaczeń frazeologizmów. Prace komisji językoznawczej. *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Filologiczno-Filozoficzny*. Poznań, 1994. S. 9 – 14.
94. Bąba S. Twardy orzech do zgryzienia, czyli o poprawności frazeologicznej. Poznań, 1986.
95. Buttler D. Pojęcie wariantów frazeologicznych. Stałość i zmienność związków frazeologicznych. Praca zbiorowa / Pod red. A.M.Lewickiego. Lublin, 1982. S.27–30.
96. Chlebda W. Polska frazeologia familijna / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1988. T.5. S.71–84.
97. Głowińska K., Popularny słownik frazeologiczny. Warszawa. 2000
98. Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A. Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami. Warszawa. 2005.
99. Knappová M. Obchodní jméno jako fenomén onomazilogický a funkční. *Slovo a slovesnos*. 1995. № 56. S. 276–284.
100. Kozaszewska E. O pewnych inwariantnych typach werbalnych związków wyrazowych. Stałość i zmienność związków frazeologicznych. Praca zbiorowa / Pod red. A.M.Lewickiego. Lublin, 1982. S.97–110.
101. Krzyżanowski J. Dzieje przysłowia polskiego w toku pięciu wieków. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowionych polskich: t. 1–4 / red. J. Krzyżanowski, S. Świrko. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969–1978. 1210 s..
102. Lewicki A. Aparat pojęciowy frazeologii. Z badań nad literaturą i językiem. *Lubelskie Towarzystwo Naukowe*. T.20. 1974. S.135–149.
103. Pajdzińska A. Szeregi wariantów a mechanizmy łączliwości. Stałość i zmienność związków frazeologicznych. Praca zbiorowa / Pod red. A.M.Lewickiego. Lublin, 1982. S.55–67.

104. Rzetelska-Feleszko E. Znaczenie nazw własnych w procesie komunikacji językowej. *V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna*, Poznań. 3-5 września.

105. Skorupka S. Z zagadnień frazeologii porównawczej // *Prace Filologiczne*. 1965. № 18/4. S.120–124.